

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Hans Sølvhøj: Tyskland og Danmark

Vilh. la Cour: Hvad var et warth?

Erik Jessen: En kommentar til byudviklingen i Åbenrå

Fr. Rudbeck: Planlægning i Sønderjylland

Anne-Helene Michelsen: En almuekvinde fortæller

Sagt og skrevet

Karl N. Bock: Fra sønderjysk sprogforskning

Henning Jensen: Hatsted-betragtninger

L. R. Lassen: Endnu en børneremse

Grænselandsdagbog

OKTOBER

10 · 1973

94. ÅRGANG

Udstillinger og foredrag

Haderslev museum

3.–18. november 1973:

Kunstudstilling. Karen Yding.

24. nov.–9. dec. 1973:

Kunstudstilling af skulptur. Ole Find.

Arrangør: Kunstforeningen for Haderslev og Omegn.

Mandag den 12. november 1973 kl. 20,00:

Museumsdirektør, dr. Th. Christiansen, Slesvig: Udgravninger af den gamle bydel i Slesvig.

De kendte udgravninger af Hedeby standses foreløbig i 1970. På grund af et saneringsprogram for den gamle bydel i Slesvig bevilgede Die Deutsche Forschungsgemeinschaft midler til udgravninger af denne bydel. Videnskabeligt knytter udgravningerne sig til det gamle problem Slesvig/Hedeby og de nordeuropæiske byers opståen.

I 1970 blev fundamenterne af Nikolaikirken frilagte. 1971 begyndte udgravningerne, der fortsatte 1972 og 1973, ved rådhuspladsen, og de vil vare i flere år. 1972 frilagde et dansk hold under ledelse af Jens Velle, Århus Universitet, fundamenterne af den gamle Michaeliskirke, og for tiden udgraves de store fundamenter af Dominikanerklosteret.

De mange og store fund vil senere sammenfattes i Städtisches Museum i en redegørelse om byens middelalder. – Lysbilleder.

Arrangør: Haderslev Arkiv- og Museumsforening i samarbejde med Haderslev Museum.

Mandag den 26. november 1973 kl. 20,00:

Magister Hans Jørgen Madsen, Forhistorisk Museum, Århus: Vikingetidens byer.

Vikingetiden var på mange måder en nyskabende periode, hvor det danske samfund begyndte at tage form. Kongemagten og den kristne kirke etablerede sig, og de første byer opstod som sæde for handel og håndværk. I Århus, der er en af landets allerældste bydannelse, havde man i 1960'erne lejlighed til at foretage udgravninger, hvorved man fik indblik i byens struktur og udvikling i tiden fra 900 til 1300. Foruden vikingetidens huse og gader fandtes et væld af forskelligartede genstande, der afspejler datidens dagligliv og giver et indtryk af borgernes vidtstrakte handelsforbindelser. Foredraget vil først og fremmest koncentrere sig om Århus-udgravningerne, da de i betydelig grad har udvidet vort kendskab til det ældste danske byvæsen.

Arrangør: Haderslev Arkiv- og Museumsforening i samarbejde med Haderslev Museum.

Museets åbningstider:

Hverdage kl. 10–17. Søn- og helligdage kl. 10–12 og 14–17. 1. juledag og nytårsdag lukket.

Telefon (04) 52 23 62.

Flensborg folkeuniversitet

Forelæsningsrække 1973–1974

NORDFRISLAND og FRISERNE

i samarbejde med Nordfrisisk Institut, Bredsted, og Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig fortsætter.

Forelæsningerne finder sted på Dansk Centralbibliotek, Nørregade 59, Flensborg, følgende dage kl. 20–22 og med følgende forelæsere:

Torsdag den 1. november:

Studiendirektør, dr. phil. Johannes Jensen, Stöfs: Nordfrislands historie efter reformationen. På tysk.

Torsdag den 15. november:

Museumsinspektør, dr. phil. Sigurd Schouby, Tønder: Det frisiske element i folkekunsten. På dansk.

Torsdag den 29. november:

Museumsinspektør, mag. art. Allan Hjort Ras-

mussen, Esbjerg: Frisiske gårdtyper og kulturgrenser. Deres afhængighed af økonomiske, geografiske og kulturelle faktorer. På dansk.

Torsdag den 10. januar:

Instituttilektor, cand. mag. V. Tams Jørgensen, Bredsted: Det frisiske sprog gennem tiderne. På dansk.

Torsdag den 24. januar:

Instituttilektorerne R. K. Holander og V. Tams Jørgensen: Nordfrisland i nutiden. På tysk, henholdsvis dansk.

Det er muligt at købe adgangskort til de enkelte foredrag til 3 DM. Der vil som afslutning på rækken blive arrangeret en ekskursion til Nordfrisland. Tilmeldelse finder sted til Dansk Centralbibliotek, 239 Flensborg, Nørregade 59, eller telefonisk 0461 – 17953.

Generaldirektør Hans Sølvhøj. Foto 14. 9. 1973
i Husum.

Tyskland og Danmark fordomme og virkelighed

I anledning af den danske uge i Husum 8.–16. september 1973 holdt generaldirektør Hans Sølvhøj, Danmarks Radio, et foredrag om relationerne mellem Danmark og Tyskland. Foredraget, der blev holdt på tysk, er her gengivet i oversættelse efter en båndoptagelse.

Efter den anden verdenskrig lever vi alle i stadig større udstrækning i en internationaliserings tidsalder.

Internationalisme eller internationalisering er ikke noget nyt. 1700-tallet var på mange måder præget af verdensborgerlige tanker af en vis internationalisme – jeg tænker her på den vestlige verden, på Europa. Men hen imod slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet kan vi iagttage en tiltagende national bevidsthed.

Det er et af romantikkens fundamentale træk, at denne åndsretning meget ofte understreger det folkelige, det nationale, og rent politisk er Frankrigs erobringspolitik på

Napoleons tid ganske naturligt netop resulteret i, at der i mange lande, ikke mindst her i Tyskland, voksede en ny nationalfølelse frem.

Internationalisme

I løbet af 1800-tallet ændredes situationen lidt efter lidt. En ny international bølge, båret af arbejderbevægelsen, bryder frem, og efter den første verdenskrigskatastrofe møder vi de internationale tanker i en ny skikkelse.

Der gives nemlig i dag mange forskellige former for internationalisme. Den marxistiske variation kender vi alle – eller rettere variationer, thi der gives en variation præget af staterne, der grupperer sig om Sovjetunionen, en anden variation er præget af de stater, der er grupperet omkring Kina, og der gives også andre variationer, endog her i Forbundsrepublikken, af denne form for internationalisme. En anden grundform er den, der bygger på menneskerettigheder og demokrati, som vi finder det rigtigt. Man kan vel opfatte De forenede Nationer som en eksponent for denne form.

Der er ligeledes en stadig stærkere tendens til at danne forbund mellem stater med fælles interesser, for eksempel handelsmæssige eller forsvarsbetonede forbund. Sådant en udvikling er forudsat i FN-pagten, og denne udvikling præger måske livet i Forbundsrepublikken og Danmark stærkere end de andre former for internationalisering.

Denne sidste, pragmatiske form for internationalt fællesskab har ført såvel Vesttyskland som Danmark ind i en helt ny situation. Det Tyskland, der var isoleret efter to verdenskrige, og det Danmark, der har baseret sin politik hovedsageligt på en neutralitetsfilosofi i mere end to hundrede år, er nu begge medlemmer af en omfattende forsvarsorganisation, NATO, og også medlemmer af et økonomisk forbund med, tør jeg sige, temmelig vidtgående politiske perspektiver.

I dag står vi altså ganske klart som allierede og partnere, men lige så klart lever vi samtidig med en arv af nationale modsætninger, som ikke alle uden videre kan frigøre sig for.

Den stærke, tyske nationalfølelse, der lidt efter lidt udviklede sig gennem 1800-tallet, dannede mer eller mindre baggrunden for en tilsvarende dansk nationalfølelse. De to krige i 1848–50 og i 1864 forstærkede naturligt denne tendens til nationale modsætninger. Dertil kom, at Danmark, der på mange måder var nært beslægtet med Tyskland, næsten en tysk åndsprovins, nu mere og mere orienterede sig mod England.

Grundtvigs indflydelse

N. F. S. Grundtvigs begejstring for England kom her til at spille en stor rolle. Grundtvig rejste til England tre gange i årene 1829–31; han lærte dér noget, der senere inspirerede ham til tankerne om den nordiske helteånd. Han lærte også noget om englænderne og de engelske, politiske traditioner. Med den betydning, som Grundtvig havde for hele udviklingen i Danmark i 1800-tallet, betød det virkelig noget for vor orientering mod England, hvad Grundtvig oplevede i disse år. De voksende handelsforbindelser med England bidrog også til at fjerne Danmark fra Tyskland. Jeg taler her som dansker, og derfor understreger jeg naturligvis udviklingen i Danmark.

Otto von Bismarcks arbejde for at skabe en tysk nationalstat, eller rettere forbund, fremmede heller ikke det gode forhold mellem Tyskland og Danmark. I Danmark har man efter min opfattelse i øvrigt et temmelig unuanceret billede af Otto von Bismarck, et billede, som nok ikke er blevet meget forandret siden dengang.

For os er Bismarck kun kejserrigets store mand. For os er han en national modstander, men når vi studerer historien, når vi tager alle nuancer med, indser vi, at et sådant bil-

lede af Bismarck ikke er korrekt, eller i alle fald behøver det visse korrektioner. For os danske er det vanskeligt at få et mere facetteret billede af Bismarck. Men hans politiske virke for oprettelsen af en tysk, nationalstat gavnede ikke Danmark eller forholdet til Danmark.

I hvert fald siden midten af 1800-tallet kan man notere en konstant forværring af det tysk-danske forhold. Ganske vist bestod der gode relationer mellem arbejderbevægelserne i de to lande, og ganske vist forblev Danmark – jeg kan næsten sige venligt – neutralt under den første verdenskrig, men alt i alt var de nationale modsætninger stærke, og følelserne i Danmark var ikke tyskvenlige, en indstilling, som den tyske okkupation af Danmark i 1940–45 naturligvis forværrede.

Endnu i midten af 1800-tallet kunne den danske videnskabsmand Hans Christian Ørsted – det var under krigen i 1848 – skrive:

»Dybt føler vi fjenden vor broder
dog er århundreder med os forbundne.«

Sådanne tanker tænkes ikke hundrede år senere i Danmark.

Et tomrum bag Hamborg

Hvad jeg her har nævnt, er naturligvis set fra et dansk synspunkt. Hvis man imidlertid ville betragte disse kritiske hundrede år med tyske øjne, tror jeg, at skabelsen af et tysk rige har medvirket til at formindske Danmarks betydning i tysk bevidsthed. Minister Dr. Hartwig Schlegelberger har for få år siden sagt: »Der gives mange tyskere, for hvem verden hører op ved Hamborg – bag Hamborg er der kun et tomrum«. Skønt denne udtalelse ikke er møntet på forholdet mellem Tyskland og Danmark, ligger der den sandhed deri, at den også har en vis gyldighed for selve det tysk-danske forhold. Lige siden midten af 1800-tallet har Danmark i hvert fald mere været genstand for magtpolitiske og militære overvejelser end

opfattet som en broder i ånden.

Efter krigsafslutningen i 1945 stod Tyskland og Danmark længere fra hinanden end nogen sinde. Tyskland var slagent, lagt øde og isoleret.

Gamle fordomme

Alle gamle fordomme mod Tyskland levede længe i Danmark. Der blev tegnet et stærkt forenklet billede af Tyskland, der ganske ensidigt lagde vægten på den preussiske militarisme, på Bismarcks magtpolitik og på Hitlers voldsherredømme. Egentlig skammer jeg mig en smule over at skulle tilstå, at denne i alt fald stærkt forenkledede og vulgære opfattelse endnu bliver taget frem ved specielle lejligheder og repeteret for den brede danske offentlighed. Det skete i 1955, da Forbundsrepublikken sluttede sig til NATO, og det skete i året 1972, da Danmarks optagelse i EF blev diskuteret. Selvfølgelig kan man også i dag finde spor i Tyskland af den preussiske militarisme, også af Hitlertiden, men det er utilbørligt at tegne et billede af Tyskland i dag på denne spinkle baggrund.

Som tiden gik, ændrede – som vi alle ved – den politiske situation sig i begge lande. Den kolde krig, og i denne forbindelse ikke mindst statsomvæltningen i Tjekoslovakiet i 1948, fremtvang nødvendigvis en ny kurs. Som årene gik, var Tyskland ikke mere isoleret og Danmark ikke mere neutralt. For Danmarks vedkommende var tilslutningen til Atlantpagten i 1949 det mest markante omsving i dansk udenrigspolitik siden 1720, som man har sagt. Da Forbundsrepublikken ligeledes tiltrådte Atlantpagten i året 1955, var tiden moden til en kodificering af de eksisterende demokratiske principper, der gjaldt for en ordentlig og anstændig samarbejdsforhold i grænselandet.

Det skete med mindretalserklæringerne af 1955. Siden da har man lov til at tale om en lykkelig udvikling mod en næsten fuldstændig afspænding i grænselandet. I øvrigt

også om en tilsvarende udvikling imellem de to lande som helhed.

Hos os i Danmark siger man ofte, at folkeopinionen altid ligger til højre for den førte politik, og så er det i øvrigt lige meget, om regeringen er socialdemokratisk eller borgerlig. Jeg tror, at denne betragtning er rigtig. Måske er udtrykket »højre« i denne forbindelse en smule ubestemt. Man kunne også bruge ordet »konservativt«.

Vor opgave

Den kendsgerning, at Danmark har nærmet sig Tyskland med kæmpeskridt – på alle områder –, og den kendsgerning, at ingen drømme om forsvars-, handels- eller rent politiske forbund mellem de nordiske lande nogen sinde vil blive til realiteter, er endnu ikke blevet erkendt af alle danskere. Vi står i det dilemma, at vor kulturelle herkomst skyldes en blanding af impulser fra Skandinavien og Tyskland. Vi erkender, at vi med hensyn til sprog, tænkemåde og livsmønster føler os som skandinaver, hvorimod vor politik – og det er også ganske uafhængigt af, om vi har en socialdemokratisk eller borgerlig regering – vender sig mere og mere hen imod Tyskland og det øvrige Vesteuropa.

Her har Danmark en særstilling inden for Norden. Danmark er det eneste nordiske land, der er medlem af såvel Atlantpagten som af EF. Det er en politisk realitet, der i det lange løb vil veje tungere til hos danskerne end de følelsesbetonede vurderinger, der var fremherskende i seklet 1850–1950.

Det er vor opgave igen engang at opdage Tyskland og at overbevise det tyske folk om, at Danmark nu for alvor er blevet et europæisk land.

Det kan ikke skjules, at set med tyske øjne er Danmark et forholdsvis lille og politisk ubetydeligt land. Måske er det lidt summarisk udtrykt, men den betydning, som tyskere syd for Hamborg tillægger Danmark, må nødvendigvis blive ret beskeden.

At vurderingerne er anderledes i Slesvig-Holsten, er en anden sag. Og i Danmark forholder det sig naturligvis omvendt. Man anser med føje Tyskland for at være et indflydelsesrigt, europæisk land. Hist og her overdriber man endda og regner Forbundsrepublikken for en stormagt i klassisk forstand. De regeringer, Vesttyskland har haft, siden krigen sluttede i 1945, har naturligvis ikke på nogen måde været en trussel mod Danmarks selvstændighed og suveræniteten eller mod det danske folks frie og selvstændige liv. Men der er endnu danskere, der er bange for, at Tyskland atter skal blive en stormagt i gammeldags forstand, og at Danmarks reelle – ikke så meget den formelle – selvstændighed kan blive reduceret.

Af disse grunde er det vigtigt for os danskere, at Tyskland, Forbundsrepublikken, ikke går enegang inden for storpolitikken, men indlemmes i fællesskabet. Da Tyskland meldte sig ud af Folkeforbundet under Hitler, medførte udmeldelsen en isolation, der ikke blev behagelig for det tyske riges små naboer.

Vor realpolitiske interesse

Den unormale tilstand i den lange tid efter 1945, hvor Vesttyskland af såvel formelle som reelle årsager stod uden for FN, var også en ubehagelig kendsgerning for nabolandet Danmark.

Vi har som danskere, mener jeg, en realpolitisk interesse og også, må jeg tilføje, en ideel interesse i, at Tyskland – efter at der er etableret forbund mellem vesteuropæiske stater – er at finde som medlem af disse forbund. Det hjælper også de danske politikere og andre, der ikke i Vesttyskland kan se nogen fare for Danmarks selvstændighed i at overbevise deres landsmænd om, at nu er den tid kommet, hvor de gamle fordomme mod Tyskland må arkiveres.

Der er i dag i Danmark en forholdsvis lille, men særdeles aktiv og velformulerende

minoritet, der mener, at Tyskland også i dag frembyder en virkelig trussel mod en selvstændig og uafhængig dansk, folkelig tilværelse. Folk, der tror, at kun en meget stærk markering af statsgrænsen – i dette ords videste forstand – kan redde Danmark.

Der gives naturligvis også andre i mange henseender vel organiserede og klart tænkende mennesker, der er imod den vestlige integrationspolitik ud fra en marxistisk overbevisning. Indstillingen hos den faste kerne i begge disse grupper kan næppe ændres, men mange, der er løserne knyttet til gruppen, kunne man måske ved grundig information få overbevist om, at et isoleret Tyskland er langt farligere for Danmarks kultur og politiske integritet end et integreret, et europæisk Tyskland.

Det har været interessant at lægge mærke til den sindelagssvingning, der har fundet sted hos mange, som står til venstre i dansk politik. Man kan naturligvis forstå, at retroende marxister ikke kan anerkende det europæiske, økonomiske fællesskab som en for dem acceptabel form for internationalisme; men mærkeligt er det at konstatere, at mange, der i lange tider har taget standpunkt for en mere og mere udbygget internationalisering, pludselig er gået ind for det national-romantiske og forkynner, at det specifikt danske – det danske som sådan – er det eneste antagelige grundlag for en dansk eksistens. Siden oktober 1972, hvor et betydeligt flertal stemte Danmark ind i EF, er denne nye bølge af stærk national selvbevidsthed dog blevet stadig svagere.

En teori om den danske identitet i EF

En begavet, skarpt tænkende yngre dansk teolog har sagt noget af det interessanteste om den danske identitet inden for EF. Man kan opfatte hans vurdering således, at den specielt refererer til det tysk-danske forhold. Han mener, at hvis man »ophæver« den bestående grænse mellem Tyskland og Dan-

mark, lader man de svage, de gamle, de ganske unge, de jævne medlemmer af det danske samfund i stikken. Disse mange mennesker, der måske ikke gør sig klart, hvori deres egentlige identitet består, behøver, mener denne forfatter, en sand, fast, håndgribelig og stabil landegrænse for at være danske. Anderledes forholder det sig med de bevidste danske, de veluddannede, der har ganske klare forestillinger om deres egenart; de kan langt lettere stå imod.

Sådan omtrent lyder vist teorien, men jeg ikke på den. Jeg er tværtimod overbevist om, at netop den ubevidste egenart er den stærktror ikke på den. Jeg er tværtimod overbevist om, at netop den ubevidste egenart er den stærkeste. De såkaldte jævne folk, hvis identiteten som har deres rod i dagligdags sædvaner, i arbejdet og familielivet, netop disse mennesker er de stærkeste, når det gælder en fredelig, national konfrontation. Snarere kunne man frygte – det gælder begge sider af vor grænse –, at de andre, de bevidste og skolede, ville miste deres selvstændige, nationale særpræg og udvikle sig til fædrelandsløse europæere. I tidens løb kunne man måske forestille sig dannelsen af en slags international overklasse. Man kan i alle fald ane denne risiko. Der er folk, der siger, at en sådan gruppe allerede eksisterer. Men arbejderne, funktionærerne og bønderne bliver ikke afnationaliseret på denne måde.

Dertil kommer, at den nye konfrontation – i ordet konfrontation lægger jeg alle dette ords fredelige betydninger – mellem Tyskland og Danmark ikke har en ophævelse af grænsen som forudsætning. Naturligvis ikke.

Selvfølgelig giver det spekulationer over det endelige resultat, når et lille folk begiver sig ind i et så snævert samarbejde med en stor stat. Vi har dog set, at selv inden for grænserne af én stat kan nationale mindretal hævde sig bemærkelsesværdigt godt. Jeg kunne nævne meget nærliggende eksempler, jeg kan også nævne andre fjernere: Walliserne, Tyrolerne, Bretagnerne. I mange til-

fælde taler disse nationalitetsgrupper ganske vist deres stats officielle sprog, i alle tilfælde har de hævdet deres folkelige egenart. Men når således et nationalt mindretal kan bevares kulturelt inden for en stat, tør man næppe tvivle på, at selvstændige stater inden for et forbund har alle gode muligheder for fuldt ud at bevare deres nationalitet og deres specielle leveform.

Som antydet møder man her og der i Danmark forestillinger om en tysk folkekarakter præget af et autoritært hierarki fra kejser-tiden. Når man overhovedet kan tale om en folkekarakter – jeg for min part tvivler derpå – må man ikke glemme, hvad individualisterne og de store rebeller har betydet i denne sammenhæng. Den danske forfatter Karl Nielsen, der en årrække boede i Hamborg, har skrevet en artikel om den gamle rebeltradition i Tyskland. Han nævner som eksempler Morten Luther og Carl von Ossietzky. Han havde også kunnet nævne en liberal, borgerlig oprører, nemlig den gamle regeringschef her i Slesvig-Holsten, Theodor Steltzer, hvis bog »60 Jahre Zeitgenosse« giver et fængslende eksempel på en borgerlig oprørsånd mod autoritære og totalitære tanker.

Denne individualistiske oprørstendens i tysk åndsliv er måske vigtigere end traditionen for orden, disciplin, autoritet og pligt, som man selvfølgelig også tydeligt kan se. At den danske folkesjæl skulle tage skade af en konfrontation med den såkaldte tyske tradition, kan næppe antages.

Historien påvirker naturligvis nutiden, og tragiske, politiske begivenheder har bevirket, at man ikke ved meget om nutidens Tyskland i Danmark. Hundredeåret fra midten af 1800-tallet til midten af 1900-tallet har haft den negative virkning, at for eksempel tysk litteratur bliver meget lidt læst i Danmark. End ikke den avancerede, politiske efterkrigs-litteratur har mange læsere i Danmark.

Hvad der er endnu værre, er den kendsgerning, at fremragende, skønlitterære for-

fattere i den vesttyske forbundsstat er næsten ukendte i Danmark. Man kender og læser Heinrich Böll. Man kender og til dels læser man også Siegfried Lenz, der jo i sommerhalvåret bor i Danmark, men ellers beskæftiger det brede, læsende publikum sig næsten kun med tyske forfattere fra den første halvdel af dette århundrede, især forfatterne fra tyverne og trediverne. Der hersker desværre i dag i Danmark stor uvidenhed om efterkrigstidens Tyskland, en nærmest bundløs uvidenhed, som man ikke kan overvinde med turisme – selv om også den er udmærket – men som først og fremmest må bekæmpes med information og folkelig oplysning.

Naturligvis ved vi i Danmark, som tidligere nævnt, at man ikke hører og læser for meget om Danmark her i Vesttyskland. Men det er en anden sag. Den kolossale kraftanstrengelse det er at gennemføre genopbygningen efter Det tredje Riges fald til en højtudviklet, industrialiseret, demokratisk samfundsorganisation, at søge gennemført en udenrigspolitik præget af forsoning, og fremfor alt grundlæggelsen af et nyt og forhåbentlig solidt venskab med Frankrig – alle sådanne anstrengelser har selvsagt medvirket til, at interesser og ønsker om kendskab til naboer kun i beskedent omfang bliver rettet mod Danmark. For de fleste tyskere – med undtagelse af indbyggerne i Slesvig-Holsten – er Danmark slet og ret den del af Skandinavien, der ligger nærmest ved Forbundsrepublikken.

Det tysk-danske grænseproblem spiller en forholdsvis lille rolle i den tyske historie, når man sammenligner det med de store territoriale og nationale spørgsmål i vest og øst. Det sværmeri for Norden, som man nærede for eksempel i århundredets begyndelse, var et sværmeri for Norden i al almindelighed, ikke for Danmark i særdeleshed.

Vi danskere har svært ved at forstå, at Danmark aldrig har spillet nogen særlig rolle for tyskerne. For os er det jo noget andet.

Vi har kun to nationer som direkte naboer – svenskerne og tyskerne. Men selv om, som sagt, vor deltagelse, vor interesse i, hvad der sker i Tyskland, ikke har været så stærk i de senere årtier, eller i hvert fald ligget dybere, har udviklingen og de politiske begivenheder i landet i midten altid haft betydning for os.

Nogle tyske politikere anvender nu og da udtrykket »landet i midten« om deres eget land. Og det indicerer jo, at Tyskland er et land med mange naboer og følgelig med mange problemer og konfliktmuligheder. Danmark har to direkte naboer, Tyskland ti. Derfor må vi danskere hverken være overraskede eller fornærmede over, at vort land spiller en forholdsvis lille rolle i den tyske bevidsthed.

Tyskland - Danmark i dag

Nu, mener jeg, er forholdet Tyskland-Danmark gået ind i en helt ny fase. Danmark er stadig et nordisk land, hvad angår sprog, livsstil og mange andre kulturelle foreteelser. Vi er og føler os som Skandinavere. Men politisk og regionalt er Danmark rykket mod syd. Modstandere af Danmarks tilslutning til EF har ret, når de fremhæver dette. Politisk hører Danmark nu til Europas midte.

Ikke mindst derfor må vi fra kongeriget gøre en anstrengelse for at præcisere vor specielle danske identitet inden for den nordiske gruppe lande. Og tyske og danske må gøre en fælles indsats for at fremme det gensidige informationsarbejde, og dette bør ske både på det politiske og på det mere selskabelige plan. En fremragende indsats for udsoning og gensidig forståelse mellem tidligere modstandere er gjort med kulturaftalen mellem Tyskland og Frankrig. De ved bedre end jeg, hvor meget der er opnået ved denne ordning, der især henvender sig til ungdommen. Mange årsberetninger fra skoler og gymnasier vidner derom. Så langt er vore to lande endnu ikke kommet.

Vi har sluttet overenskomster, men eksempelvis kommer den vigtigste indflydelse fra Tyskland på vor bevidste og aktive danske ungdom overvejende fra de ny-marxistiske og revolutionære kritikere af det etablerede samfund.

Det er i orden, at den frie kommunikation også muliggør udbredelsen af det ny-marxistiske evangelium, men man kunne forestille sig, at en planlagt, gensidig oplysningsvirksomhed også kunne omfatte mange andre sider af kultur- og åndslivet og af det politiske liv. Derfor er det så vigtigt netop i dag, at et alsidigt tysk-dansk ungdomsprogram kan forberede den unge generation på den nye situation.

For situationen er jo virkelig ny og anderledes. Grænselandets danske forfatter, Willy-August Linnemann, siger, at lige som det store romerske rige, lige som Karl den Stores imperium gik til grunde, således vil også det europæiske fællesskab en dag blive opløst.

Det er muligt. Det kan vi ikke vide. Men så langt man med fornuft kan se frem og planlægge, må vi regne med en dybtgående og stadig mere udbygget europæisk integration.

Politikerne har givet os rammerne. Men de alene gør det ikke. Det tilkommer os at udfylde rammerne med folkelig aktivitet og levende kontakter. Den største risiko for os kommer ikke fra udenoms-parlamentarisk virksomhed eller fra de militant revolutionære. Vor risiko kommer fra en vidt udbredt, politisk ligegyldighed, i hvert fald i Danmark.

Vi er nu – Tyskland og Danmark – mer eller mindre anbragt i et fornuftsægteskab. Kærligheden kommer i ægteskabet, siger man. Men kærligheden kommer ikke af sig selv. Man må anstrenge sig lidt, og det vil vi gøre.

Som en embedsmand, rådgiver og politiker i en anden situation har sagt: Tiden arbejder for os.

Hvad var et warth?

AF WILH. LA COUR

I tilslutning til professor, dr. phil. Olaf Olsens anmeldelse i Sønderjysk Månedsskrift nr. 8 af Vilh. la Cours nye værk: »Danske Borganlæg« uddyber dr. la Cour sin opfattelse af ordet warth.

Når jeg beder om plads i Sønderjysk Månedsskrift for et problem, der unægteligt ligger i yderkanten af Månedsskriftets emnerækker, skyldes det en detaille i professor Olaf Olsens lange og overvældende smukke anmeldelse i augusthæftet af min bog »Danske Borganlæg«. For den er jeg ham dybt taknemmelig. Der er imidlertid et enkelt punkt, hvor han stiller sig tvivlende til min opfattelses rigtighed. Det gælder warth-typen, og da den findes repræsenteret også på den slesvigske østkyst, går det vel an at tage den op til debat her i Månedsskriftet. Først et par ord om selve betegnelsen warth.

I nutidsdansk lever det stadig videre hos os i ordet en varde, oprindeligt med betydningen »udkigssted«, nu kun benyttet om afmærkninger (f. eks. stenhobe) ude i terrænet. Det er afledet af det oldsachsiske udtrykk wardon = at bevogte, som har givet den u-omlydte danske form worth. Med andre ord: udtrykket warth/worth betegner oprindeligt kun en lokalitet, hvorfra der holdtes udkik. Det forudsætter ikke, at det pågældende sted har været befæstet, kun at man under farefulde forhold her holdt vagt og »varslede« truende fjendtlige angreb på den nærmestliggende bygd. At samtlige danske worth-navne ligger nær vore kyster, viser,

hvorfra datidens truende fjender sædvanligvis kom: over havet. I rigets indre bygder har kun to adgangsveje været spærrede på tilsvarende måde: den gamle Hærvej var ved dens løb sydfra spærret af et anlæg nær porten gennem Danevirke og adgangen til Nordsjælland ved adgangsveje dels ved Øresunds »Hals«, dels ved »Gilen« (Gilleleje). De to sidstnævnte forenedes ved herredsbyen Lynge og førtes derfra forbi Bastrup ned til Roskilde. Dette er i store træk de danske warth/worth-anlægs samlede placering: ved kysterne og ved de to væsentligste indfaldsveje. Jeg nævner i det følgende de fire af Olaf Olsen som suspekter omtalte warther.

Vordborg

Vordborg (D.B. I, s. 112–15). Af Olaf Olsen kaldt »Søborg« uden anden hjemmel end en fantasifuld og romantisk meddelelse til »Danske Atlas«. Det svarer aldeles til, at en ligeså fantasifuld skribent et århundrede senere finder på at kalde borganlægget ved Danevirke for »Thyraborg«. Vordborg omtales første gang ca. 1231 i Valdemar Jordebogs fortegnelse over det kongelige patrimonium. Her nævnes Vordborg første gang og i direkte forbindelse med Middelfart og Føns. Olaf Olsen taler om en »tvivlsom fortolkning« af dette sted i Jordebogen. Der er ikke den allerringste anledning til tvivl. Kun et eneste sted til i vort middelalderlige brevstof finder vi stednavnet Vordborg benyttet, og da gælder det et nu helt sløjfet anlæg nede ved munden af Nakkebølle fjord, midt

mellem Fåborg og Svendborg. I et brev fra 1229 skænker Valdemar Sejv Foburgh, Wordburgh og Swineburgh som morgengave til sin sønnehustru, Eleonora af Portugal («Danske Borganlæg», I, s. 96).

At det i Jordebogen nævnte Vordborg til en begyndelse kun har været et warth, er sandsynligt; men i listen over det kongelige patrimonium sættes anlægget til en værdi af 16 mark guld efter gammel vurdering, så det er ikke utænkeligt, at warthet allerede inden århundredskiftet er blevet udbygget til en virkelig borg. Det burde jeg have betonet i min bog.

Flynderborg

Derefter kommer vi til Flynderborg nær den sydlige udkant af det nuværende Helsingør (D.B. I, s. 220–26). Her sætter Olaf Olsen meget berettiget spørgsmålstegn ved Huitfeldts efterretning, at borgen i 1288 (skal være 1289) var et tilflugtssted for den nærliggende købings befolkning, da købingen selv blev afbrændt af de fredløse danske stormænd, bistået af norsk hærhjælp. Det kan være rigtigt eller urigtigt – det betyder intet, for hovedsagen er den, at et anlæg af denne type utvivlsomt må høre det 12. årh. til. Grundlaget for denne påstand er, indrømmer jeg selv, »spinkelt«. Alligevel er jeg tilbøjelig til at tage ordet i mig igen, for kommer alt til alt, er der klar typologisk overensstemmelse mellem Flynderborg og ovennævnte Vordborg ved Strib. Jeg vil tro, at udviklingen har været den samme begge steder, altså fra et warth til et virkeligt borganlæg. Det skulle ikke undre mig, om Valdemar den Store havde haft sin finger med i spillet begge steder. Det kan dog kun være en gisning. Jeg har ikke villet tage den med, da jeg skrev »Danske Borganlæg« – nu kan den stå som en supplerende randnote.

Bastrup Stenhus

Og vi fortsætter turen ned til Bastrup

Stenhus («Danske Borganlæg», I, s. 145–51). Olaf Olsen tænker sig her den mulighed, at anlægget ikke skal opfattes som et stenbygget warth, men som et led i »en af Hvide-slægtens storgårde«. Var tanken rigtig, måtte denne gårds øvrige bygninger have ligget nordøst for tårnet – det nødvendiggør selve terrænets formation. En undersøgelse af jordsmonnet dér lader sig ikke foretage, da der her er bygget en aftægtsbolig til den nuværende gårdejers far. Jeg har spurgt dem, som i sin tid var med til at grave aftægtsboligens grund ud, om de da stødte på spor af en tidligere bebyggelse – det var ikke sket, jordlagene i kælderstokværket havde vist sig helt urørte. Til tårnet selv og på plateauet inden for den halsgrav, som har dækket anlæggets nordvestside, kan der naturligvis tænkes at have ligget et par småhuse af tømmer eller mel lerklinede vægge – næppe til boliger for et stationært vagtmandskab, snarere til oplagring af den nødvendige fetalje, måske til opstaldning af et par heste. Mere tør man ikke gætte på.

Man må jo også huske, at et warth-tårn kun havde den begrænsede funktion: at danne basis for den nærboende befolknings opbud i tilfælde af en truende fjendtlig fare. Hærpilen eller vidjebanden kunne udgå fra en simpel nøgen banke i egnen, fra en højtliggende, almenkendt bålplads eller i sjældne tilfælde fra et muret tårn – de var alle warther. Olaf Olsen undrer sig over, hvorfor bygherren til Bastrup Stenhus da ikke byggede det formodede warth nede ved den naturlige spærring af vejen nordfra til hele Sjællands centrale midtpunkt Roskilde – det smalle ejd mellem Bastrup sø og Bure sø. Forklaringen er såre ligetil: fordi warthet da ville ligge nede i en lavning, hvorfra intet varsel kunne sendes! Warthet måtte lægges højt, synligt i vid omkreds. Derfor valgtes den nærmestliggende høje banke. Alfarvejen løb fra herredsbyen Lyngø i en stor bue østen om det vidtstrakte sø- og sumpterræn i vest, passerede warth-tårnet så nært som muligt

og nåede på den vis ned til ejdet mellem Bastrup og Bure søer. Fra warthet oppe på banken har man da ikke alene kunnet kalde mand af huse i den nærmeste omegn, man har selv kunnet falde en fremrykkende fjende i flanken! Sådan har en fremstående stormands væbnede huskarle både kunnet advare befolkningen og være med til at give fjenden hans bekomst! Men det er et undtagelsestilfælde.

Søborg

Sidst kommer vi til rosinen i pølseenden: det ligeledes stenbyggede og isoleret liggende tårn på en ø i Søborg sø (»Danske Borganlæg«, I, s. 117–22). Her er det beliggenheden selv, som hindrer Olaf Olsen i at opfatte tårnet som et warth. »Hvorledes«, spørger han, »kan et isoleret tårn på en lille holm, hvortil der kun er adgang fra søens østbred, beherske en vej, der løber vest om den store sø? Fra tårnet var der henved en kilometer i robåd over til landevejen!« Nej, selvfølgelig kunne man ikke med dette tårn »beherske« nogen landevej. Det kunne man ikke engang fra Bastrup Stenhus, hvor vejen gik warthet adskilligt nærmere, og hvor man ikke behøvede at gå om bord i nogen robåd for at nå den. Man kunne kun støtte bondeopbuddet nede ved ejdet ved at falde fjenden i flanken med det begrænsede mandskab, som fandtes i warthet. Et lignende anfald var udelukket for mandskabet i Søborg-warthet – det er rigtigt. Men det er heller slet ikke nogen normal opgave for et warth at »beherske« noget som helst i omegnen. Meningen med det er kun – det ligger i betegnelsen selv – at »varsle« et forestående angreb på den omkringliggende bygd, som så kan lade »verslet« gå videre til fjernere liggende landsbyer. I Søborg-warthet drømte sikkert ingen om at »gå på landevejen ud, slå ihjel«. Det måtte det »varslede« bondeopbud selv se at klare. Det måtte lade varslet gå videre til fjernere liggende landsbyer, der ikke

kunne opfatte noget signal fra tårnet ude i Søborg sø. Det er på dette grundlag, Søborg-warthet skal forstås, og det er min fejl, hvis dette ikke er fremgået klart nok af min tekst i »Danske Borganlæg«.

Vel, vil man måske sige; men hvorfor lagde man da ikke warthet helt oppe på den høje klitrække, hvor »gilen« skar sig igennem den og gav plads for søens afløb til stranden? Grundene kan have været flere, blandt andet den, at der herfra kun var ringe mulighed for at komme i sikker kontakt med det egentlige bygdeområde vest og sydvest for Søborg sø. Det var dog herfra, at mandskabet fra Holbo og Strø herreder måtte mobiliseres.

— — —

Det er i »Danske Borganlæg«, at warthebegrebet for første gang er blevet erkendt som et grundelement for og i vore kasteller og egentlige borge. Derfor har det været naturligt at udskille vore warther som en gruppe for sig selv. Ligeledes er warthernes topografiske fordeling højst særegen: med få undtagelser ligger alle nær vore indre farvande eller fjorde; kun to ligger ved meget betydningsfulde alfarveje – anlægget ved porten i Danevirke og anlægget, hvor vejene fra »Gilen« (Gilbjerghoved) og fra Sundets »hals« syd for Lynges glider over i hinanden og takket være ejdet ved Bastrup kan forcere den af søer og sumpe bestående kædespærrelinie mellem Roskilde fjord og Sundet.

Det er fra en relativ kortvarig periode – de sidste tre fjerdedele af det 12. århundrede – at samtlige vore warther, vore relativt få kasteller og vore tidligste egentlige borganlæg stammer. Det var forsvaret mod vnderplyndringerne, som satte warth-anlæggene i gang og vel ligeledes forklarer kastelsanlæggene; men mon det ikke først var den endelige afværgelse i 1183 af disse plyndringer, som gav stødet til, at enkelte warthanlæg udbyggedes til virkelige borge?

Det vil forhåbentlig fremtidige gravninger give svaret på.

Åbenrå følger med „udviklingen“

kommentar af amtsborgmester ERIK JESSEN

Amtsborgmester Erik Jessen, Åbenrå, kommenterer stud. mag. Nan Chr. Ploug Dahlkilds artikel om byudviklingen i Åbenrå i Sønderjysk Månedsskrifts augustnummer.

Stud. mag. Nan Ploug Dahlkild, København, har i august-nummeret af Sønderjysk Månedsskrift på en god måde redegjort for sine synspunkter på den i Åbenrå købstad gennemførte planlægning og nogle af dens resultater. Da jeg er den, der har det største ansvar for den i perioden 1958–1970 gennemførte planlægning i Åbenrå, er det vel naturligt, at jeg kunne ønske at knytte nogle bemærkninger til Nan Dahlkilds redegørelse.

I sin tid brugte vi ikke udtrykket »målsætning« så ofte, som det anvendes nu, men vor målsætning var ganske klar. Vi ønskede på et realistisk grundlag at omskabe Åbenrå bysamfund til et samfund, der kunne fungere, ikke alene nu, men i tiden fremover.

Det ene realistiske grundlag var bysamfundet, som vi kendte det. Forholdene i den indre by blev da også gennemgribende vurderet, enten der nu var tale om boligforhold, detailhandel, håndværk, trafikforhold og institutioner m. v. Det andet realistiske grundlag var en registrering af den hidtil skete udvikling i samfundet, samt en vurdering af den fremtidige udvikling.

Vi var her især sikre på, at biltætheden i landet som helhed yderligere ville øges. En tanke, om man i Åbenrå i højere grad kunne anvende kollektive trafikmidler og således helt holde bilerne ude af bymidten, fandtes ikke realistisk. Kun de allerstørste bysamfund synes at have et tilstrækkeligt befolkningsunderlag til at kunne etablere tilfredsstillende kollektive trafikmidler.

En anden ting var vi også sikre på, nemlig

at detailhandelen var inde i en omstrukturering, der dels gik i retning af, at der skabtes større butiksenheder, og dels gik i retning af, at man specialiserede sig, ofte i mindre butiksenheder. Vi søgte nu at vurdere det egentlige behov for butiksarealer og nåede frem til, at behovet for butikker – under visse forudsætninger – kunne huses i den indre by. Det stod også klart, at valgte man i stedet for at bygge store butikscentre uden for bymidten, da ville man komme til at skabe to centre, der hver for sig ikke var stærke nok. Vi måtte således vælge, og vi valgte, som man gjorde i mange provinsbyer, at »redde Storegade«. Men planen indeholdt dog mulighed for visse nær-butikscentre i de ydre bysamfund, således som det i dag kan iagttages ved Tøndervej og ved Løgumklostervej.

Vi vidste, at store dele af den i den indre by eksisterende boligmasse var forældet og trængte til sanering. Det gjaldt ikke alene de helt gamle huse, men også et meget stort antal ejendomme i øvrigt i den indre by. Vi forudsatte herved, at nutidens mennesker ville stille krav om øget komfort og om øget plads. Enten vi ville det eller ej, måtte vi forudse en udvikling, der betød, at midtbyen år for år ville gå tilbage i indbyggertal, hvilket da også er tilfældet.

Den samlede vurdering af disse forhold førte da til den hovedtanke, der gør sig gældende i den nu eksisterende plan for den indre by, nemlig først og fremmest etablering af en attraktiv gågade, hvor folk i fred og i et godt miljø kunne færdes frit og ubesværet, således som man kan iagttage det hver dag efter kl. 10,00. Forudsætningen for gågaden var, at der forholdsvis tæt ved fandtes et rimeligt antal parkeringspladser. De var

i øvrigt også forudsætningen for, at den del af butiks-, erhvervs- og servicefunktionerne, der ikke lå i gågaden, også kunne blive betjent. Den menneskelige dovenskab taget i betragtning, måtte forudsætningen være, at disse pladser kunne skabes så nær bycentret som muligt, og det var endda så heldigt, at der i årenes løb kun i ringe omfang var foretaget bebyggelse af arealerne imellem hovedgaden og H. P. Hanssensgade, hvorefter det største anlæg etableredes her.

Jeg indrømmer gerne, at anlægget ikke ser godt ud på billedet side 243. Jeg kan dog ikke se andet, end at anlægget – som forudset – har vundet stærkt ved den foretagne beplantning. Det ser naturligvis anderledes ud nu, end da de gamle haver fandtes dér, men man har dog bevaret udsigten til bykernen og egentlig understreget den nuværende bysilhouet på en ganske god måde.

Jeg skal gerne medgive, at planen ikke alene indirekte, men også direkte er dikteret af kommercielle – eller snarere økonomiske behov. Her er filosofien jo ganske enkel, nemlig den, at vi jo ikke kan leve af luft og grønne områder alene – og ej heller af at bo, men alene ved, at der sikres kommunens beboere rimelige indtægtsmuligheder.

Det er rigtigt, at de grønne områder ikke indgår i prognosematerialet, men i den samlede plan for byen er der dog i et meget stort omfang fastholdt grønne områder. Der findes vel ingen by i Danmark i dag, hvor den hidtidige udvikling har betydet fastholdelse af så store grønne områder, og hvor den gennemførte planlægning sikrer disse områders fremtidige fastholdelse.

Med hensyn til det såkaldte »mammutprojekt«, nemlig fjernelsen af Vestergades nordside, skal jeg bemærke, at den vedtagne plan næsten overalt i byen fastholder nuværende gadelinier – i øvrigt i modsætning til den helt tidlige plan fra 1949. Kun ét sted, nemlig i Vestergade, har vi ment af trafikale hensyn at måtte skride til at fjerne en række ejendomme. Erstatningen for disse ejendom-

me behøver ikke at blive ét stort samlet bygningskompleks. Det kan udmærket tænkes gennemført af forskellige bygningsdele, for eksempel gennemført af de forskellige grundejere langs den pågældende strækning.

Nu er planlægning jo ikke noget stationært, men en løbende proces. Og det vil da være rimeligt i dag at spørge, om erfaringerne med gågaden og de nye parkeringsanlæg nu måske kunne udmøntes i en plan om at forlænge gågadearealet, således at hele Storetorv, Vestergade, Søndergade og Sønderortov også blev gågade. For mig at se, er der ikke store problemer forbundet hermed, idet den gennemgående trafik fra Rådhusgade over Storetorv til Vestergade nu formentlig kan undværes – bortset fra nogle få timer om formiddagen – på samme måde, som tilfældet er i gågaden.

Jeg er ganske enig med forfatteren i, at det er menneskene selv, der skaber udviklingen. Også den udvikling, som vi er inde i i øjeblikket. Det er da også ganske rimeligt, at vi hver for sig prøver at påvirke udviklingen i den retning, vi finder mest hensigtsmæssig. Det ligger imidlertid uden for en kommunalbestyrelses muligheder at hindre biltilvæksten i det danske samfund. Det ligger uden for en kommunalbestyrelses muligheder at hindre omstruktureringen af detailhandelen, og det ligger uden for vore muligheder at påvirke den danske boligpolitik.

En kommunalbestyrelse kan derfor kun tilrettelægge sine dispositioner i overensstemmelse med den udvikling, man kan forvente i samfundet som helhed. Personligt finder jeg, at den gennemførte planlægning har tilgodeset bevaringen og styrkelsen af en række boligområder i den indre by. Den har endvidere sikret en miljørig og morsom gågade, og den har sikret, at man kan komme ganske nær bymidten i det i dag mest foretrukne køretøj, bilen. Men tak for bemærkningerne. Det bliver spændende at se den dom, fremtiden vil fælde over de foretagne dispositioner.

Planlægning i Sønderjylland

AF FR. RUDBECK

Med »Planlægning i Sønderjylland« har amtsrådet både gjort status og udarbejdet et debatanlæg om landsdelens fremtid. Rejseinspektør Fr. Rudbeck, Nyborg, opridses hovedlinierne i debatoplægget.

Som det allerede fremgår af amtsborgmester Erik Jessens forord til den 192 sider lange rapport om planlægning i Sønderjylland, er denne bog kun et oplæg til en debat. I modsætning til de færdigsyede planer, man ellers ofte præsenteres for, danner dette oplæg mere et baggrundsmateriale for den videre diskussion, der nu er lagt ud til amtets 23 primærkommuner og til alle, der interesserer sig for Sønderjyllands fremtid. Det er ikke forud fattede meninger, man stilles overfor.

Ganske interessant kom oplægget netop syv måneder efter, at Danmarks tilslutning til EF blev bekræftet. Selv om det ikke siges direkte, skinner det alligevel igennem, at de nye perspektiver, der har meldt sig ikke mindst i forholdet til naboegnene syd for grænsen, i høj grad må virke ansporende for et grænseamt til at gøre stillingen op og forberede fremtiden på bedst mulig måde.

Dertil kommer, at der nu er gået tre år, siden kommunalreformen skabte en ændret administrativ struktur, som, Sønderjyllands interne forskelligheder taget i betragtning, må opfordre til en stillingtagen og dermed en perspektivplan, hvori man søger at belyse helheden og giver et oplæg til en udligning af forskellighedernes visse steder uheldige indvirkning.

Ganske vist dækker Sønderjylland kun 9% af hele landets areal, og den overvejende

del, eller ca. $\frac{3}{4}$, anvendes fortrinsvis som landbrugsareal. Vel svarer det nogenlunde til landsgennemsnittet, men både skovarealer på kun 7% og bebyggede arealer på kun 3% mod 5% i hele landet rejser allerede visse problemer. Det er tydeligt og også alment kendt, at Sønderjylland har en befolkningsmæssig slagside mod øst, og at industribeskæftigelsen i hovedsagen koncentrerer sig i de østlige egne med tyngdepunkterne omkring Sønderborg, Nordals, Vojens, Haderslev, Rødekro og Åbenrå.

En landsdel, der gennem årtier har haft en naturlig deling i de fire gamle amtskredse, og som indtil 1920 regnede med Flensborg som hele landsdelens hovedby, har derfor ikke haft nogen mulighed for at udbygge et egentligt samlende bycenter.

Selv om spørgsmålet om at gøre Åbenrå til hele landsdelens kommende centerby er dukket op under debatten, er der dog nok lange udsigter hertil. Og hvorfor også forcere en udvikling, som måske slet ikke er påkrævet. Adskilligt tyder på, at udviklingen mere vil gå i den retning, at der landsdelen over vil bevares en række naturlige mindre centre, om hvilke livet vil koncentrere sig, og om hvilke kræfterne helt naturligt og ud fra mere lokale interesser vil samle sig. At skabe et rimeligt samspil mellem disse enkelte centre og uden at skabe lakuner, hvilket især midtlandet og vesteregnen løber en vis risiko for, er en meget væsentlig opgave. Derved tages der hensyn til helheden og også de strøg, som hverken befolkningsmæssigt, trafikalt eller af naturen på forhånd er begunstiget.

Rapporten koncentrerer sig derfor også i Igen viser det sig, at den, der har meget,

høj grad om, hvilke fremtidsudsigter man kan forvente, og støtter sig her især til

Landsplanudvalgets prognoser, der frem til 1990 viser følgende billede:

	Befolkning 1970	Prognose 1990	Ændring 1970-90	I pct. af befolk- ningen
Vestkysten	26.154	24.480	÷ 1.670	÷ 6,4
Midtsønderjylland	40.264	36.480	÷ 3.780	÷ 9,4
E-3 nord, Haderslevæggen	55.217	55.590	+ 370	+ 0,7
E-3 syd, Åbenråeggen	43.339	47.120	+ 3.780	+ 8,7
Sønderborg-Als	72.618	86.900	+14.280	+19,7
Hele Sønderjylland	237.592	250.570	+12.978	+ 5,5

bliver meget givet, og den der har lidet, tæres der på. Nu er det en prognose, og der foreligger ingen som helst garanti for, at den kommer til at passe. Adskilligt tyder på, at tallene i 1990 vil vise sig at ligge endnu højere.

Det er imidlertid en kendsgerning, at Sønderjylland først er trådt ind i den industrielle fase på et senere tidspunkt end det øvrige land, og at denne industri igen har koncentreret sig i få ret store virksomheder med en tilsvarende koncentration af bosætningen i den østlige del af landsdelen. Men såvel i forholdet til det øvrige land som til egnene syd for grænsen er landsdelen underforsynet med byer på mere end 1500 indbyggere.

I 1921 var befolkningstallet ca. 163.000, hvoraf kun 40% boede i byer med over 250 indbyggere. Ikke mindst som følge af de senere års afvandring fra landbruget, steg den procentuelle andel af befolkningen i byer med over 250 indbyggere til 67% i perioden 1960-70, mens ca. 50% findes i byer over 1000 indbyggere og ca. 28% i de fire købstæder. Befolkningstallet steg frem til 1970 til 237.000 og ventes nu frem til 1990 at stige til over 250.000.

Denne stadige vækst rejser imidlertid et alvorligt problem med hensyn til boligbyggeri, serviceinstitutioner, skoler, sygehuse, og hvad der ellers vil blive krævet af faciliteter i et moderne samfund. Hertil kommer hele fritidsspørgsmålet og placering af de

nødvendige rekreative områder, idrætsanlæg, hoteller og endelig en fornuftig trafikplanlægning.

Ganske interessant er det i denne forbindelse at se, hvilken betydning de kommende motorvejsanlæg ventes at få, når strækningen fra grænsen til Kolding engang bliver færdig. Mens man i øjeblikket kun når over en relativ kort strækning inden for en times kørsel fra Kruså, vil man efter udbygningen af motorvejen i samme tidsrum kunne nå ikke alene ud over hele Sønderjylland og et stykke ind i de tilstødende amter, men man vil også mod syd kunne nå praktisk taget hele Sydslesvig og yderligere ned til Kiel og Neumünster.

Derfor er det ikke uden grund, at der i rapporten peges på den betydning, en Storebæltsbro vil få for Sønderjylland, som da vil være det område i landet, hvorfra man inden for tidsafstanden to til tre timer kan nå størstedelen af Danmarks, Slesvig-Holstens og Hamborgs befolkninger, i alt 7-8 millioner mennesker.

Det fremgår som sagt tydeligt af hele redegørelsen, at der mere er tale om et oplæg end et egentligt forslag til en kommende planlægning. Alligevel er der dog en række spørgsmål, som kræver opmærksomhed. Savnet af en egentlig storby eller en naturligt samlende centerby rejser uvilkaarligt spørgsmålet, om landsdelen løber en fare for at blive splittet, og de enkelte egne vil orientere

sig i forskellige retninger mod trekantområdet Kolding-Vejle-Fredericia, mod Esbjerg eller måske mod Flensborg. Befolkningstætheden er større så vel nord som syd for Sønderjylland. Industrikoncentrationen er ligeledes tættere, selv om Sydslesvigs vestkyst deler skæbne med Nordslesvigs ved at høre til de industrielt underudviklede områder. Sydslesvig råder kun over ca. 16.000 industriarbejdspladser over for knapt 20.000 i Sønderjyllands amt.

Ganske vist var tilvæksten i Vejle og Ribe amter gennem de sidste ti år kun 0,8% om året og syd for landegrænsen endda kun 0,6%, mens den i Sønderjylland ligger på 0,7% årlig. Vel må der også her tages hensyn til den ulige fordeling med den stærkere koncentration mod øst til skade for midtlandet og vestkysten. Skal de foreliggende trafikprognoser opfattes som et grundlag, tyder kun lidet på, at ret meget vil blive forandret, specielt ikke når motorvejen fra Padborg til Kolding først er en kendsgerning.

Det maner til eftertanke, at de fem kommuner i Midtsønderjylland samt Skærbæk og Bredebro kommuner i gennemsnit kun har tyve indbyggere pr. km², eller at dette område, der dækker knapt halvdelen af Sønderjyllands samlede areal, kun har godt en femtedel af landsdelens samlede befolkning. Til gengæld har tre kommuner, Nordborg, Sønderborg og Vojens 60% af landsdelens industribeskæftigede, 65% af den samlede lønuddbetaling, men kun 20% af befolkningen. Det understreger meget stærkt, at store dele af Sønderjylland hører til blandt de mest industrisvage egne i landet med for eksempel kun 1700 industribeskæftigede i det tidligere Tønder amt.

Der peges dog på, at såfremt Esbjerg vil udvikle sig til en overordnet serviceby med en videreudvikling af det diagonale trafiksystem til følge, vil et sådant system også samtidig kunne danne ryggraden for udbygning af erhverv og service i centrale dele af Sønderjylland.

Landsdelen er ikke mere et udpræget landbrugsområde, og yderligere er strukturen for landbruget i dag ændret. Alene siden 1950 er beskæftigelsen i landbruget faldet fra ca. 28.000 til omkring 12.000, og antallet af selvstændige landmænd fra 13.000 til 11.000. I dag forsørger industrien ca. 20% af befolkningen. Alligevel fastslås det i rapporten, at landbruget fremdeles vil være et hovederhverv, hvis rentabilitet må skønnes at blive yderligere forbedret efter Danmarks indtræden i EF.

Befolkningsforøgelsen op til 250.000 vil også kræve en stærk udvidelse af boligmassen og af de nødvendige servicefunktioner. Alene i perioden fra 1970–85 regner man med 32.500–39.000 nye boliger, hvis boligstandarden skal overholdes, og befolkningsforøgelsen tages i betragtning, idet alene denne vil kræve et boligbehov på mellem 4–8000 nye boliger.

Der peges således i denne rapport på en lang række betydningsfulde faktorer, som alle vil indgå i de kommende drøftelser om Sønderjyllands fremtid. Adskillige tal og prognoser er behæftet med tydelig usikkerhed, og ingen kan sige noget om, hvorvidt den ekspansion, Sønderjylland har oplevet gennem de sidste tyve år, også vil fortsætte. En begyndende stagnation, som imidlertid godt kan være af midlertidig karakter, må ikke lades ude af betragtning.

Afsluttende siges det også tydeligt, at mens planlægningen syd for grænsen holdes i ret stramme tøjler, er en planlovsreform hos os først på vej, og planlægning er efter amtsrådets mening i denne fase heller ikke et spørgsmål om at fremsætte en plan, men at sætte et forløb i gang, der bygger på samarbejde.

Landegrænsen betyder, at Sønderjyllands amt har en formidlende opgave, som andre ikke har, og det forpligter. Mange spørgsmål står ubesvarede hen og vil først afklares på længere sigt. Under det store møde i Sønderjyllandshallen, hvor henved 400 kommunal-

repræsentanter fik lejlighed til at udtale sig om deres syn på fremtidsplanlægningen, blev det også kraftigt betonet, at Sønderjylland nu for alvor skal »skrues« sammen, og at hele Sønderjylland bør betragtes som én stor grøn by. Vel kan der være tendenser i retning af, at den ene kommune ønsker mere for sig end for andre. Her må risikoen for en erhvervsbetonet tredeling ikke overses. Tilbud ude fra – fra Esbjerg, trekantområdet og Flensborg bør opfattes som en ad-

varsel, der opfordrer til samling og til at finde en tilfredsstillende helhedsløsning.

Med debatoplægget »Planlægning i Sønderjylland« har Sønderjyllands amtsråd vedkendt sig sin forpligtelse. Det er ikke et færdigstrikket Program Syd, men et oplæg til en debat og en opfordring til både medarbejde og samarbejde, et oplæg med vide perspektiver, som kan give landsdelen en reel chance for at leve op til de krav, fremtiden vil stille til Sønderjylland.

En almuekvinde fortæller

AF ANNE-HELENE MICHELSEN

Fru Ingeborg Hansen, Åbenrå, f. 16. januar 1883, har fortalt om oplevelser fra sin barndom, om sit arbejde som udepige på gården »Holm«, om rughøsten i gamle dage og om enkelte træk fra sit virke som husmandskone og mor til en stor flok børn til fysioterapeut Anne-Helene Michelsen, Åbenrå.

I dag er den 90-årige fru Ingeborg Hansen endnu frisk i sind og begavet med en naturlig fortællerevne, der røber en fin iagttagelsesans og et beundringsværdigt livsmod.

Fru Ingeborg, der i dag bor på »Grønnegården« i Åbenrå, fortæller: Som barn boede jeg ikke langt fra den store gård »Holm« ved Klipleve; mine forældre havde et landsted i forpagtning, og min far hjalp ofte på gården, blandt andet med at tærsk med plejl. Jeg kom selv op at tjene på »Holm«, da jeg var femten år, og blev der i otte år.

Engang, da jeg var otte år, blev jeg sendt op til »Holm« for at spørge, om mor kunne låne penge til at betale fogden med; fogden

var den dag kommet fra Klipleve for at hente skatten, og da mor var ene hjemme og ikke havde én øre (man haj jo et peng dengang), bad mor mig om at løbe op til »Holm« for at bede om pengehjælp. Den gamle fru Damm sagde venligt, at »det skal du rigtig nok få, min lille pige«, og glad løb jeg hjem med pengene. Far tesket jo å »Holm«, så de vidste jo nok, at de kunne få æ peng igen.

Hver bonde havde før i tiden en mark tilsået med rug til »det daglige brød«, desuden dyrkedes byg, hvede og havre, men af de forskellige kornsorter blev rugen anset for den mest betydningsfulde. Vigtigst var naturligvis at få mel til det hjemmebagte brød, men foruden brugtes rugens strå, de lange som de korte, til mange af det daglige livs fornødenheder. Den lange rughalm brugtes til at tække taget med og til at flette de halmbånd – simer kaldte vi dem – som tækkemanden brugte til at sy tagstråene fast med. Af simerne blev der også lavet stolesæder, halmsko, bikuber og halmbøtter, en rund beholder til at opbevare gryn i. Den

Ingeborg Hansen, f. 16. 1. 1883. Fotograferet i sin stue på Grønnegården, Åbenrå, oktober 1972.

korte rughalm blev flettet og lagt i bunden af træskoene en kold vinterdag, ligeledes i bunden af bryggerkarret ved ølbrygningen. Vi piger greb tit en halmvisk, når køkkenbord og bænk skulle skures om lørdagen, og tintallerkenerne fik en ekstra glans, når de blev rensed med en halmvisk dyppet i sæbevand. Rughalm blev også lagt i bunden af sengestederne, og en flettet halmmåtte isolerede godt mod en kold ydermur. Og endelig kunne en fingernem person bruge de lange rugstrå til at flette en fin »halmuro« med, som anbragtes inde i stuen over bilæggerovnen.

Hjemme i mit hjem, fortæller fru Ingeborg, blev rugen for det meste sået i efteråret, men sommetider også i foråret, og så hed den »æ sommerau«. Det var en lettelse den dag, markerne var tilsået, for vejret kunne jo godt drille, så jorden i lang tid var for våd og klæg og således sinkede arbejdet. Når jorden var tjenlig, gerne en høj, klar apriildag, gik far ud for at så. Sædekor-

net havde han i en sæk, der var bundet i en trekant op over skulderen, derpå gik han hen over marken med ganske bestemte afmålte skridt, mens han med et rytmisk arm-sving slyngede rugkernerne foran sig i en bue, som havde en bredde af ca. 4 meter; det var en kunst at gøre det jævnt og ensartet. Den dag, markerne var tilsået, var lidt af en festdag, og den aften kogte mor en kop kaffe. Vi sagde altid »en kol maj gie en varm logulv«. Kornet havde bedst af majkulde for at kunne give lange strå og god kerne.

I slutningen af juli eller i begyndelsen af august kunne rugen høstes. Man kunne se på »vipperne«, at de begyndte at bøje sig, og kernen følte hård og så lidt afbleget ud. Leen blev skærpet med en speciel hammer på en lille ambolt, der var indkilet i en træstamme, og bonden sad overskrævs på stammen og hamrede på lebladet; det gav et skarpe og hårdere leblad end slibning på en slibesten. Denne skærping af leen kaldtes at

harde en le på hardeblokken med en hardehammer.

En klar høstdag begyndte far at slå rugen for, et skår blev slået rundt med hegnet, så han derefter kunne høste marken på den lange led skår for skår. Lidt bagefter kom mor, som bandt kornet i neg. Når vi bandt et neg, tog vi nogle rugstrå i hver hånd, snoede dem i en »kast«, som vi sagde, og bandt dette bånd rundt om neget, lukkede med en fast slynge og smed neget over til højre side, for så straks at rive det næste korn sammen og bøje ned til næste neg.

På større gårde som »Holm« var der syv leer i gang samtidig, og så fuglte vi tre piger og fire daglejerkoner efter og bandt neg. Det så godt ud, og det var et glant arbejde, selv om vi skulle være hurtige i vendingen for at kunne følge en rask høstkarl. For enden af marken holdt vi pause, og leen blev strøget (skærpet med en lestryger) inden vi gik tilbage og begyndte på de næste skår, sådan gik vi frem og tilbage over marken hele dagen.

Vi begyndte om morgenen, når »æ dug« var gået. Vi piger var den dag oppe kl. fire for at malke gårdens 50 køer, derefter fik vi davre og kunne så følges med karlene, som havde været oppe kl. fem for at hente hestene hjem fra marken for at give dem foder og strigle dem. Karlene fik så selv morgenmad, ofte varm mælk med kold grød, og derefter blev leerne hamret, altså hardet på hardeblokken. Alle var klar til at rykke ud i marken ved halvotte tiden. Pigerne havde mad med i en bæredug og øl i æ skæggemand. Ved nittiden var der pause, hvor vi fik en mellemmad – to stykker rugbrød lagt sammen med pølse, og dertil hjemmelavet øl og somme-tider en snaps. Vi piger sad nederst i rækken, og »somti var æ snaps drukken inden æ dunk som gik fra mund til mund nåed néé til vos«, siger Ingeborg og småler. Over middag, efter vi havde vasket op, og karlene havde hamret leerne, fortsatte vi igen i marken. Kl. fire var der pause med kaffe og

brød, og derefter fortsatte vi til kl. syv. Når vi kom hjem skulle vi piger hjælpe med at vaske op efter »narre«, som bestod af nykogt grød med mælk til. Efter aftensmaden skulle vi piger malke køerne igen, og klokken blev ni inden vi var færdige, slutter fru Ingeborg, »aa så vå vi rede til at gå til sengs«.

Når vi arbejdede i høsten, havde vi gerne en langærmet hvid høsttrøje (en høstformet) på og et bomuldsskørt; vi bar lange sorte uldne strømper og træsko. På hovedet havde vi »æ flyvhat«, det var en stor bomuldshat som skyggede for ansigtet og bundet ned om hagen, endvidere havde vi et stort hvidt lærredsforklæde på, når vi gik og arbejdede med at bjerge kornet, det var li'som vi skulle være fine til det arbejde. Karlene bar en hvid lærredsskjorte og et par mørke bukser, dertil træsko og en kasket.

Som nævnt tjente Ingeborg Hansen otte år på »Holm« hos familien Damm, og mange af hendes beretninger stammer fra den tid. »Holm« var en indelukket gård dengang, med stråtag, stuehuset havde dog skifertag, og der var kælder under hele stuehuset, hvor der var køkken – borgerstue – pigekammer – og et vældigt stort kælderrum. I pigekammeret stod en stor gammel væv. Fru Ingeborg har som ung pige, selv kæmmet uld og vævet til en grøn-farvet ulden kjole og et par hørlagner på denne væv i sin fritid.

»Holm« var en stor gård og ejedes dengang af Peter Damm, og da Ingeborg havde tjent på gården et halvt år, døde fru Damm. Hun var kun syg i fjorten dage, der var fire børn, og de to mindste var ikke ret gamle. Peter Damms gamle mor, som boede på gårdens aftægt, styrede derefter huset indtil der kom en husbestyrerinde. Fru Ingeborg fortæller fra den tid, at pigerne lagde mærke til om »æ høl« (hovedtøjet) sad højt på hovedet, når »Mutter Damm« kom ned ad trappen til køkkenet om morgenen, for så var humøret godt. Det var det nu for det meste, gamle fru Damm var en god kone, tilføjer Ingeborg.

Til høstgildet, »høsthøtte«, som altid blev holdt »o mikkelsdag« den 29. september, fik vi år efter år suppe og suppekød med peberrodssovs, ja, det fik vi virkelig, siger fru Ingeborg og fortsætter efter en lille pause med en egen mine. Den suppe vi fik, var jo kogt på »æ buk«, den var selvfølgelig bleven kastreret nogen tid før, når den havde »æ fåe tilloff«, som vi sagde. Det var altid slagteren fra Kliplev som kastrerede den, og derfor var han og hans kone også altid inviteret med til høstgildet. Det var skrædderen nu også, ikke fordi han kom og syede klæder til familien på »Holm«, men fordi han kunne spille violin til dansen. Gildet blev holdt i »æ borrestue«, som lå i kælderetagen ved siden af køkkenet. Borgerstuen var et stort rum, som havde murstengulv, og hvor der stod en bilæggerovn i det ene hjørne ind mod køkkenet. Ved siden af ovnen stod den store salttønde, og på den sad skrædderspillemand altid og spillede violin til høstgildet. Vi dansede hele natten helt til den lyse morgen. Klokkeren fire gik vi tre udepiger så over og malkede gårdens 50 køer, det kunne vi let holde til den gang, smiler fru Ingeborg, og hvor var der megen »trippels« på gulvet i borgerstuen om morgenen. Trippels er murstensstøv, som vi havde slidt af gulvet under dansen, det blev bare fejlet sammen, og så var gulvet rent igen. Før den nye husbestyrerinde kom til »Holm«, triplede vi altid murstengulvene: vi lå på knæ og gned gulvet rent med en mursten ved at gnide rundt med den hen over pletter og snavs, derefter fejede vi gulvet rent, det var meget bedre end at vaske gulvet, vandet suger jo ned mellem stenene og løsner efterhånden stengulvet.

Selv om fru Ingeborg Hansen i dag er fyldt 90 år, husker hun alt tydeligt og klart fra den tid hun tjente på »Holm«, og hun kan fortælle om de gamle arbejdsmetoder på en levende og interessant måde, for eksempel fortæller hun om stråttækning således: Karlene skulle være forsigtige, når de tærskede rugen med plejl, for de måtte skåne de lange

rugstrå, der skulle bruges til at tække taget med. »Holm« var som nævnt en indelukket gård med stråtag, stuehuset undtaget. De lange rugstrå skulle også bruges til at flette halmbånd med, så tækkemanden havde noget at binde med. Karle og piger sad om sommeren på regnvejrsdage og flettede halmsimer i æ kvajstald, den stald, hvor kvierne stod om vinteren – om sommeren var her god plads.

Når taget blev tækket, var tre mand igang med det arbejde; en mand sad inde på loftet og stak tækkenålen ud til tækkemanden, som lagde stråene og syede dem fast, og derpå klappede stråene tilrette med en flad trætækkespade, den tredje mand – han var håndlanger, skulle »plai'te«.

Halmsimer blev også brugt i høsten til at binde kjerre med; man bandt tre almindelige neg sammen, og det var en kjerre. Det var hurtigere for karlene at læsse en høstvogn, når de kunne tage tre neg på én gang. Når vi satte negene til tørre, satte vi altid seks neg op mod hinanden, det kaldes en skok, og ti skokker kaldte vi en traue. Traverne skulle helst danne snorlige række henover marken.

Da Ingeborg var 23 år og havde været otte år på »Holm«, kom hun hjem et par år for at hjælpe forældrene, som nu boede på en landejendom i Klattrup ved Ensted. Fra sit hjem har hun dette morsomme minde fra sin egen barndom: Vi havde altid nogle får, og mor klippede selv ulden af dem i foråret. Fårene blev først vasket i et kar med sodavand, og når de var tørre, blev de bundet, lagt ned på jorden og klippet med fåresaksen. Om vinteren skulle ulden bearbejdes, og da måtte jeg hjælpe; jeg var den ældste, og fik så lov til at blive længe oppe om aftenen og hjælpe med at karte ulden, altså rede ulden helt fin med to kartebrætter, der er beslået med små fine kobbersøm. Far hjalp med at tøje ulden, efter at jeg havde kartet. Den blev trillet i fingertykke pølser eller tøjler, som blev lagt over i en kurv, hvorfra mor tog dem og spandt sin uldtråd på spinderokken. Jeg kan

Kirstine Jessen-Gude, Als, blev gift med Nis Hansen, Søgårdsmark, senere Klattrup. Ingeborg Hansens mor. Kjolen er af hjemmevævet, uldent stof. Foto ca. 1860.

huske, at mor havde kaffekedlen i kakkelloven, og når den begyndte at snakke, blev der lavet kaffe. Jeg hyggede mig og lyttede til far og mor, som tit glemte, at jeg var i stuen.

Fru Ingeborgs mor, som var fra Als, kom med tolv hjemmevævede kjoler i sit udstyr, og hun havde en rigtig standkiste, ikke kun et skrin, med, hvorpå der var malet årstal. Den kiste er gået videre i arv til en af døtrene.

Efter at have været hjemme et stykke tid, kom Ingeborg Hansen til Alslev kro, og derfra til familien Lassen på Værnting i Sdr. Hostrup. Der var hun i to år og blev så husholderske i Brandsbøl på Als i to år. Derefter giftede Ingeborg sig med enkemand Frederik Hansen, som havde en landejendom og var nabo til hendes forældre i Klattrup. Han hav-

de mistet sin kone, og var alene med en børneflokk på seks, hvoraf den mindste var tre år. Ingeborg var nu blevet 28 år, hun havde kendt Frederik Hansen alle dage: Han var jo en del ældre end jeg, siger hun, men han har været mig en god mand, og vi fik da lov til at blive gamle sammen, min mand blev over 90 år gammel.

Her på landstedet i Klattrup, blev Ingeborg nu hustru og landmandskone og selv mor til seks børn. Hun havde lyst til sit arbejde, og det blev hende ikke for meget, selv om hun måtte slide i det fra morgen til aften. Hun blev kendt for sin dygtighed, og der fortælles at en bestemt slagter fra Åbenrå altid drog ind til Ingeborg og Frederik Hansen, når han skulle købe fedekalve. »Ja, æ passet jo æ kalv, å æ gau dem jo søemælk«, siger fru Ingeborg.

Ingeborg Hansen som 23-årig. Kjolen lys uldmousselin. Foto ca. 1906, M. Frölich, Flensborg.

Meget har gamle fru Ingeborg oplevet, og hun har lyst til at fortælle, men her skal sluttes med to tildragelser, som har gjort et særligt indtryk på hende.

En forårsdag i 1911, søndag den 11. april, var Frederik Hansen kørt til Stubbæk mejeri med mælken, og der hørte han om en grusom brandulykke, der var sket samme formiddag: Fru Trino Wortmann, som var født i Røllum, men som nu boede på Kværsmark, skulle have besøg af sine svigerforældre søndag eftermiddag, og derfor ville hun rask bage en hvedekage, en søsterkage og nogle småkager i den store ovn. Da brændet ikke ville brænde, krøb hun ind i ovnen og hældte lidt petroleum på, og så skete ulykken, ilden slog op om hende, og hun omkom. Fru Ingeborg glemmer aldrig det indtryk ulykken gjorde på hende. Hun sad netop og ammede sin førstefødte, da manden kom hjem og fortalte om ulykken. Siden når vi kørte på familiebesøg i Hokkerup hos min bror og kone, så jeg altid over efter det landsted, hvor den stakkels kone kom så ulykkelig af dage.

Ja, jeg har oplevet meget, og jeg har skullet arbejde meget, men jeg har aldrig været ked af at bo på landet, og jeg kunne lide at arbejde med i stalden og på marken. Naturen er køn i Klattrup, selvom jorden ikke er den bedste der; det kunne være så kønt en forårsdag, når marken var tilsået, og ved midsommer når høet var stakket. I høsten gik jeg tit og satte negene i skokke sent om aftenen og nød den kønne solnedgang. Og hvor kunne det være kønt en vinteraften, når månen lyste henover sneen. En sådan aften ventede jeg engang min mand hjem fra et sognerådsmøde, han var jo i æ sogneraj, og da det blev lidt sent, ville jeg gå ham i møde, da så jeg et syn ude i vor kålgård, som jeg al-

drig har glemt. Der sad et par harer i måneskinnet og gjorde sig til gode med vor grønkål, og uden for haven på snemarken tumlede to store harekillinger sig i lystig leg. De så mig slet ikke, og jeg kunne ikke lade være med at more mig over dem, det så så morsomt ud.

Redaktør Helmut Sethe byder velkommen til et pressemøde på Husum slot. Til venstre står fhv. direktør for Norddeutscher Rundfunk i Kiel T. V. Adolph, og yderst til højre institutlektor ved Nordfriisk Instituut, Dr. R. K. Holander. I baggrunden en af de berømte kamener på slottet.

Helmut Sethe, der er født i Westphalen, har taget konsekvensen af sin bopæl og sin indstilling, at det er nødvendigt at være toesproget i et grænseland, og har sammen med sin kone meldt sig til danskundervisning.

Sagt og skrevet

I forbindelse med den danske uge i Husum 8.-16. september blev sprogvanskelighederne kommenteret adskillige gange.

I Grenzfriedenshefte, september 1973, skrev redaktør Helmut Sethe, Husumer Nachrichten:

Die vielen Züge von Wesensverwandtschaft können freilich nicht die nüchternen Tatsachen verdecken, daß Schleswig-Holsteiner und Dänen auch in einem klein gewordenen Europa immer noch zwei Nationen angehören und in zwei verschiedenen Staaten

leben. Sie sprechen auch zwei Sprachen, und das ist die am schwierigsten zu überwindende Barriere zwischen ihnen. Diese Tatsachen sind heute das gemeinsame Dilemma der beiden Nachbarn.

Samme sted skrev fhv. direktør for Norddeutscher Rundfunk, Kiel, og formand for det tysk-danske selskab i Slesvig-Holsten og Hamborg T. V. Adolph:

Hinzu kommet zu all diesen Hindernissen mehr und mehr die Sprachbarriere. Wohl spricht man nördlich der Grenze viel deutsch, wer aber spricht südlich der Grenze dänisch? Sicher gibt es unmittelbar im Grenzbereich keine Verständigungsschwierigkeiten, aber je weiter man sich von der Grenze nach Norden oder Süden entfernt, desto mehr nehmen diese zu. Dabei kann man in ganz Schleswig-Holstein eine gute Hörerzahl in den dänischen Sprachkursen der Volkshochschule feststellen, und auch der Rundfunk konnte mit seinem dänischen Sprachkursus einen guten Erfolg erzielen. Die Wirkung des deutschen Fernsehens, das hinwiederum auf der dänischen Seite gut empfangen werden kann, löste ebenfalls einen Drang zu den deutschen Sprachkursen der dänischen Volkshochschulen aus. In sprachlicher Richtung scheint sich also eine gute Entwicklung anzubahnen, die der Verständigung über die Grenze hinweg förderlich ist.

Generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink indledte sin festtale i Nissenhaus søndag den 9. september 1973 således:

Meine sehr verehrten Damen! Meinen Herren!

Mine damer og here. Jeg hører til dem, der meget stærkt ønsker, at vi engang kan komme så vidt i det slesvigske område, at hver kan tale med sit næb, at jeg kan tale dansk og blive forstået af de tysktalende tilstedeværende, og tyskerne kan tale tysk og blive forstået af de danske. Men så vidt er det ikke endnu. Jeg må lige citere, hvad jeg har set i en butik i Haderslev. Der var der sådan skrevet til oplysning for udenlandske gæster: »English spoken. On parle français.

Og så stod der: Hier spricht man deutsch. Men så stod der nedenunder på sønderjysk: Wenn det æ nø'vænne, – wenn es notwendig ist. Og heute ist es nø'vænne deutsch zu sprechen, und deshalb werde ich also deutsch

sprechen. Ich hoffe auf dem Tag, wenn es nicht mehr notwendig sein soll.

(Talen, hvis titel var »Set med hertuginde Augustas briller« bringes i oversættelse i Sønderjysk Månedsskrifts novemberhæfte).

Generaldirektør Hans Sølvhøj, Danmarks Radio, hvis tale »Tyskland og Danmark, fordomme og virkelighed« er gengivet i dette hæfte side 305 ff, var indtil 1972 formand for det dansk-tyske selskab. Også han begyndte sin tale i Kreishaus 14. september 1973 med nogle danske sætninger:

Hr. Landrat. Hr. Bürgervorsteher. Hr. Bürgermeister. Meine sehr verehrten Damen und Herren.

Jeg tror, at De vil tilgive mig, at jeg først siger et par ord på mit eget sprog.

Det har altid, når danske og tyske mødtes her i grænselandet, været et problem, jeg kan godt tilføje et problem af stadig mindre reel betydning, om man skulle tale sit eget sprog, eller om man skulle tale nabolandets sprog. Jeg er overbevist om, at i denne forbindelse og på dette sted ville det være urealistisk og helt urimeligt ikke at tale tysk. Det vil altid med de gode forbindelser og med den naturlige følelse af nærhed og samarbejde, der præger disse dage her, vel være rimeligst at tale det sprog, som man er sikker på at hele forsamlingen forstår, og derfor har jeg valgt, og jeg regner med at have forsamlingens indforståelse, i hvert tilfælde indforståelse fra de skoleelever og soldater, som er blevet udkommanderet ved denne lejlighed, at tale Deres sprog.

Fhv. biblioteksdirektør i Flensborg, Dr. H. P. Johannsen, formand for Grenzfriedensbund, har holdt foredrag i det dansk-tyske selskab i København om de tyske kulturelle aktiviteter i Sydslesvig. Et udsnit af talen gengives i Grenzfriedenshefte, og i dette står bl. a.:

Wir brauchen gute Programme mit gegen-

seitigen Informationen; um sie zur Wirkung kommen zu lassen, brauchen wir die Bereitschaft, die Sprache des Nachbarn zu lernen; um ihnen zu Wirkung und Glanz zu verhelfen, brauchen wir Schulen in beiden Ländern, deren Lehrer in der Lage und bereit sind, den Reichtum der geistigen Begegnung unserer Völker von den Reformation über die Klassik und Grundtvig bis zur Gesellschaftsphilosophie unserer Tage zu erläutern. Wir brauchen Kultusminister, die hier eine besondere Aufgabe erblicken. Wir brauchen eine Presse, die nicht nur vordergründig informiert, sondern auch engagiert ist, so dass der Leser die Absicht merkt, die er nach eigenem Urteil bejaht oder korrigiert.

*I Husumer Nachrichten 18. september 1973
opgjorde redaktør Helmut Sethe resultatet af den danske uge i Husum. Efter at have fremhævet de positive sider af de mange arrangementer (i alt 55 aktiviteter) slutter han:*

Aber hatte die Wirtschaft überall – auf dänischer wie auf deutscher Seite – wirklich schon begriffen, was sich geändert hat? Sind die Politiker schon in der Lage, die neuen Dimensionen zu sehen?

Zweifel daran muss man nach jenen offiziellen Veranstaltungen anmelden – von der grossartigen Rede des früheren dänischen Kultusministers Sølvhøj abgesehen – die die Chance eines konkreten Schritts in die Tatsachen unseres Grenzlandes geboten durchweg stecken in einer Selbstdarstellung mit Feststellungen, die längst jeder kennt. Was

nicht kam, waren Anstösse, aus dem Stadium der gegenseitigen Darstellung überzugehen zur längst möglichen und notwendigen Diskussion über echte Zusammenarbeit. Das Problem des Austausches von Arbeitskräften über die Grenze (in Tondern hofft man auf 400 Menschen von südlich der Grenze!), die Möglichkeit der Zusammenarbeit mit Zulieferfirmen, die Anlieferung dänischen Viehs in die nordfriesischen Schlachthöfe, der Versand nordfriesischer Waren über Esbjerg nach England – über solche und ähnliche Themen, die doch auf der Hand liegen, wurde nicht gesprochen, jedenfalls nicht offiziell, vielleicht hier und da im persönlichen Dialog. Es bleibt also genug Stoff für die nächste Veranstaltung vielleicht nördlich der Grenze.

Es muss uns auch zu denken geben, dass die politischen Parteien, von einem zaghaften Ansatz der SPD abgesehen, nicht in der Lage waren, vor diesem Hintergrund auch nur regional die Chance eines politischen Ansatzes in europäischen Dimensionen wahrzunehmen. Dasselbe gilt für die Gewerkschaften. Von der Beteiligung an einem Podiumsgespräch abgesehen, blieb es auf diesen Gebieten stumm. Es gab keine dänisch-deutschen Treffen in diesen Bereichen.

So ist denn auch die Dänische Woche in Husum ein Beispiel dafür geworden, dass es im Kleinen in der europäischen Politik nicht anders ist als im Grossen: Was die Menschen längst tun oder doch weigstens wollen, wird von der Politik nicht vollzogen. Zumindest hier bei uns muss sich das bis zum nächsten Mal ändern.

Fra sønderjysk sprogforskning

AF KARL N. BOCK

Fra rektor Karl N. Bocks erindringsbog »Et menneskeliv« har vi lånt et afsnit om sønderjysk sprogforskning, det emne, som forfatterens doktordisputats handlede om.

Det eneste plattysk, jeg som dreng hørte derhjemme i Vestslesvig, var de gennem handelen kendte nedertyske betegnelser for tierne 30–90 (dörtig, veertig, föftig, söstig, sööm-tig, tachentig og negentig) – talbetegnelser, man var fortrolig med, men dog følte som fremmedformer. Under min læreruddannelse i Tønder fik jeg derimod rig lejlighed til at høre og lære plattysk, dog ikke af byens borgere – der med større eller mindre held havde slået sig på højtysken – men af mine seminariekammerater, der for største delen var hjemmehørende i Holsten og det sydlige Slesvig. Jeg iagttog, at holstenerne ofte gjorde de slesvigere, der stammede fra Angel og Mellemslesvig – altså fra det tidligere dansk-talende område nord for Slien og Danevirke – opmærksom på udtryk og vendinger, som de ikke ville anerkende som rigtig plattysk, men som jeg derimod syntes lød meget hjemligt og tilforladeligt.

Dette indtryk forstærkedes, da jeg under krigen lyttede til de forskellige dialekter, som mine soldaterkammerater fra Meklenborg, Hannover, Westphalen og andre nedertyske egne talte. Det slog mig gang på gang, at det plattyske sprog i Slesvig var noget for sig; jeg følte, at dets ordstilling og dialektudtryk som Bassel, flütten og süsseln – der kunne få en meklenborger til at ryste uforstående på hovedet – røbede Mellemslesvigs og Angels danske fortid.

Dette danske islæt i den tillærte slesvigsk-

plattyske dialekt kom til at stå endnu klarere for mig, da jeg som student – under mit senere studium i København – stiftede bekendtskab med Tuxens lille bog om »Det plattyske folkesprog i Angel«, og da jeg under mit arbejde ved Duborgskolen i Flensborg satte mig ind i byens hyggelige plattyske gade- og omgangssprog. Det kom til at stå for mig som en fristende opgave at undersøge det danske sprogs indvirkning på det tillærte sprog og at give en besvarelse af spørgsmålet om plattyskens herkomst i sprogskitteområdet i Angel og Mellemslesvig. En løsning af disse to spørgsmål måtte kræve en til bunds gående undersøgelse af en enkelt dialekt i sprogskitteområdet og en dialektgeografisk gennemforskning af ca. 110 sogne og kommuner i det samlede område mellem Ejderen og statsgrænsen af 1920.

I det følgende vil jeg forsøge at tage læseren med ud til et sogn i Nordangel og dér lade ham lytte til egnens bløde og letforståelige plattysk; senere vil vi udvide vort undersøgelsesområde og tage på en række cykelture til det øvrige Angel, Mellemslesvig, Svans, det egentlige Sydslesvig og Dänischwohld.

Vi tager først ud til Husby sogn i Nordangel. På henvejen nyder vi det smukke nordangelske landskab og nikker genkendende til vejviserne med de delvis forvanskede danske stednavne og til de smukke gårde, der med deres slesvigske byggestil og deres korslagte kragetræer på rygningen – et ødansk islæt – minder om gårdene på Sundeved, Als og Fyn. I Husby bliver vi gæstfrit modtaget, og mens snakken går ved

kaffebordet, synes vi, at ord som Huus, Been, Breef, Bloot, Piil, miin, diln, op, håpen, äten og drinken absolut må antages at være danske eller dog dansk-påvirkede ord, da de jo ligner dansk meget mere end det højtyske, man lærte i skolen. Der er vi dog gået på limpinden, thi det er gode nedertyske ord, der blot står på et ældre lydtrin end deres højtyske brødre og derfor viser den påfaldende lighed med deres beslægtede danske fætre. Ligeledes må vi heller ikke lade os narre af wi willen, der jo minder mere om vi vil end wir wollen og trods det er en ægte, men snart lidt gammeldags virkende efterkommer af hansatidens middelnedertyske skriftsprog, et sprog, der også er ophav til udtalen af g i forlyd som ch, en udtale, vi møder i den overvejende del af vort område, og som får holsteneren til at sige om slesvigeren, at han er een vun de chude Chegend, wo de chrote chäle Cheorginen so chräsig chuud wassen, men når konen begynder un spräken om, at det er længe siden, hun har været to Stadts, da hun er schlecht to Beens, og når manden siger til barnet, der gerne vil smage på et glas hjemmelavet vin, du bist noch nich chroot chenuch, um un drinken en Buddel Win ut, og med hensyn til skolelektierne får det svar af moderen: ick weet nich, um he dorbi wesen is – så siger vi ikke på jævnt nordslesvigsk »højtysk«: Es is nicht leicht und übersetzen dies, men synes tværtimod, at dansk skinner igennem både hist og her, og det med rette. Og når så drengen, der vil henlede opmærksomheden på et mindre farligt emne, råber dor löppt 'en, idet han peger på sin ven gårdhunden, så genkender vi jo den danske brug af den og det om dyr og ting og af han og hun om mennesker, mens ægte nedertysk ville bruge he eller se både om dyr og mennesker. Og når vi, der ikke fik øje på hunden og tillader os at tvivle om dens tilstedeværelse, får det rappe svar ich hef de Hund sehen, så tænker vi med vemod på al den energi, vi som børn måtte anvende for at

forstå, at objektet kræver akkusativ – eller mere jævnt udtrykt formen den Hund – og at Husby-formen de Hund i sin enkelhed i grunden minder lidt om æ Hund. Vor værtindes venlige indbydelse si so chuud un nimm bi kan vist bedst gengives med det jyske væ så goj å tøj ve. Før vi rejser os fra bordet, noterer vi sommin – for ikke at sige min Sandt – det gammelkendte ordsprog dat is en Ynk un hören en Luus husten, udråbet dat is mi og om en mindre vellidt dame det ikke helt ukendte se is en slimme een in'e Mund.

Vi siger så tak for kaffe, og mens konen bliver inde to süsseln, går vi udenfor og konstaterer med genkendelsens glæde, at man også i Angel har Ellings, Chösslings og en Katkelling, der allerede er så dygtig, at den kan klatre op på husets Røchnung. Drengen, der er fulgt med, har fået øje på en Scharnbas, som han dog glemmer over en chance Mülle Pissmüern. Nu mangler der blot et Veerbeen og en Flachemus i at få en hel zoologisk have.

Men pas på Bien, min kleene Poik, den kan stikke dig med sin Brott, så at du får en öhme Stä, ja, måske en bollen Finger. Moderen har imens fået afsüßelt og er kommet ud til os. Sammen går vi hen ad markvejen, der fører ud til de Lück og de Maien. I grøften gror der talrige Schreppen og Burren og inde på den lave eng Siver og Pillurt, ja, nede ved bækken den eftertragtede Duunhaamer. Om sommeren – siger manden – er det dejligt at gå to Felds med de Mattpaas for at sætte Neeken op, men om vinteren, når vejen er fuld af Schapp, eller når de Schnee fükt og grøftens is indbyder til Sej-katten lopen, er det bedre at arbejde in'e Lo eller hygge sig i stuen, når der da ellers er andet end bare Nisten i kakkellovnen. Vi standser for at tage afsked; vi kunne jo vedblive at lytte og snakke to Domdach, men vi er jo ikke til Basselchill. Vi må nu af Stä, ellers er jeg forresten også bange for, at tre-diemand kalder os wraulich eller stjambic.

Lad os endnu foretage en tur på kortet. Betragt først halvøen Svans, de nuværende og dokumenternes gamle bynavne, og De vil finde 20 stednavne på *-by*, 8 på *-mark*, 7 på *-næs*, 5 på *-bøl*, 4 på *-thorp*, 2 på *-lev* og enkeltnavne på *-with*, *-toft* og *-sund* og navnet *Ornum*. Altså et fuldstændig dansk præg, der forudsætter oprindelig dansk bebyggelse bag Østervold. Men betragt så den i høj grad nordsaksisk prægede byggestil, de overvejende tyske person- og marknavne, den oprindelige nedertyske form *wi* og *ji hebbt* – modsat sprogskifteområdets skriftsproglige byformer *wi* og *ji (i) hebben* – og De får et indtryk af dybt vand – for at blive i billedet –, selvom der – især ved Slien – findes sandrevler i form af dansk islæt. Hvad har bevirket denne dybdeforskydning? Svar: den holstenske adels indtog i Svans efter 1260. De danske fribønder måtte vige eller sammen med de indvandrede tyske holstenerne blive den tyske adels hovbønder. Her er der altså ikke blot sket et sprogskifte, men i høj grad også et befolkningsskifte.

Betragt derpå egnen mellem Danevirke og Ejderen, det egentlige Sydslesvig, og Dänischwohld. Først halvkredsvolden ved Haddebynor: her lå det gamle Hedeby – afløseren af det ældre Sliaswich nord for Slien; Ansgars by –, en blomstrende handelshavn, som købmændene – især friserne, datidens driftigste handelsfolk i Nordeuropa – benyttede som mellemstation på Holland-Sverige handelsvejen, idet de sejlede ind gennem Ejderen og op ad Trene til Hollingstedt, hvorfra varerne blev fragtet over land til det af svenske fyrster grundlagte Hedeby, der ved hjælp af en vold var sat i forbindelse med det gamle Danevirke. Syd for denne forbindelsesvold, ved Bustrup, står Danevirkestenen med den kendte runeindskrift: *Svenn*

konungR sati sten øftiR Skarda sinn hemthega es was farinn westr, en nu ward dødr at Hedaby.

Syd for Danevirkekomplekset strakte der sig mod vest Fræslets øde mose- og hede-strækninger – tænk på den historiske Lohede! – og mod øst uigennemtrængelige skove – Jernved eller Silva Danica – lige ned til Ejderen og Levenså, rigets grænsestrømme. Kun hist og her havde danske rydningsmænd slået sig ned, hvad f.eks. Flækkeby, Østerby, Vindeby, Haby, Askov, Moskov og måske et par -torp-navne fortæller om. Endnu kort før 1200 kaldtes området »den vidtstrakte ødemark«; det er først med det 13. århundredes begyndelse, den første store bølge af holstenske saksere, fredelige nybyggere, tog ødemarken mellem Sli og Ejder i besiddelse. Det er for største delen deres efterkommere, der lever her den dag i dag, både i Dänischwohlds godsdistrikter og i Sydslesvigs bondebyer, en kendsgerning, som både personnavne, mark- og stednavne og de holstenske *wi* og *ji hebbt*-former vidner om. Til Stapelholm i hjørnet mellem Ejderen og Trene kom nybyggerne fra Ditmarsken, hvad formen *jym hebbt* viser. På Valdemarstiden slettedes altså Ejdergrænsen, ikke politisk – Eidora Romani terminus imperii –, men folkeligt; det nedertyske sprog hav nåede på den tid sydgrænsen for det gamle danske bosættelses- og sprogområde: Sli-Danevirke linien. Disse historiske forhold giver sig den dag i dag udtryk i nedertyskens præg af gammel oprindelse og stor dybde, der kun hist og her gennem en svag dansk islæt giver genlyd af dybtliggende grunde.

Således spejler landets historie sig i de nuværende plattyske sprogforhold.

Hatsted - betragtninger

AF HENNING JENSEN

Det 27. nummer af tidsskriftet »Nordfriesland« (august 1973) lå her på skrivebordet, da jeg kom hjem fra min årlige studierejse til Frankrig. Det giver en vis baggrund først at have været i Frankrig, inden man læser et tidsskrift, der beskæftiger sig med et sprogligt mindretals problemer i Europa. Frankrig er ikke lige landet, der lægger op til den store sproglige og kulturelle frihed. Kun med nød og næppe kunne det europæiske samlingsorgan for alle mindretal i Europa få lov til at holde sin årlige kongres i St. Malo i Bretagne. Bretonnerne udgør et sprogligt mindretal i Frankrig, men de er ikke særlig tilfredse med den behandling, de får. Pokker forstå det, Bretagne har frembragt den svære Bretonnerhest, der har gjort meget arbejde i Frankrig, og Bretagne har frembragt den dejlige æblebrændevin, Calvados'en, og alligevel skal de behandles som alle andre almindelige franskmænd.

Stedet, hvor jeg selv færdes hjemmevant, omegnen af Limoges, eller departementet Haut-Vienne, rummer også et mindretal: occitanierne, men de er endnu så menneskeligt undertrykte, at de siger, at de har behøvet en økonomisk fremgang under EF for i det hele taget at kunne få baggrund til at manifestere sig som mindretal. Det kan EF altså også bruges til, og gudske lov for det.

Undertrykkelsen går helt tilbage til Richard Løvehjerte og krigen med England, som bølgede frem og tilbage omkring Limoges, men den sidste krig har heller ikke været god ved området. I den sydlige udkant af Limoges er opstillet en lille tysk flyvemaskine skudt ned af partisaner med geværer

og maskinpistoler i begyndelsen af 1944, nå, ja, tidspunktet ved jeg nu ikke helt bestemt, men derimod var det den 10. juni 1944, at SSdivisionen »Das Reich« nedbrændte landsbyen Oradour-sur-Glane, 25 km vest for Limoges. 657 mennesker blev dræbt, deraf indebrændte i kirken 254 personer, hvoraf en del ikke var fyldt fire år. Der skal megen livskraft til at hæve sig over al den undertrykkelse. Nordfrisland har også sine minde-tavler for de faldne fra de to sidste verdenskrige.

*

Carsten Boysen er i øjeblikket i gang med at finde frem til, hvor mange frisisktalende der faldt i de enkelte sogne her på vestkysten. I Limoges-området har krigen 1870–71 også hentet mange ofre. Jeg stod og så på mindestatuen i byen Limoges fornylig, der var mange navne. Alligevel blev vi modtaget med harmonikaspil af mænd i blå kitler og med sorte, flade hatte, da vi for nylig var inviteret til folkefest i Bujaleuf, og de yndigste damer med hvide opslagte kapper på hovedet og de dejligste folkedragter serverede blandt andet blodpølse og kastanier, stedets specialitet, for os, og selv blev jeg alvorligt forelsket i en dame med smilehuller; hendes folkedragt var sort- og gulstribet på langs, op og ned mener jeg, og jeg overvejer alvorligt efter dette at lære Martin N. Hansens digt »Madeleine« udenad. Og så har Limoges-området yderligere frembragt en kvægrace, der i øjeblikket påkalder sig hele verdens opmærksomhed, Limousinekvæget. Vi var samlet i alt atten nationer

i Bujaleuf, japanere, ny-zealændere, australiere, amerikanere, der i øvrigt var udgået fra familier på Før, spansktalende folk, irlændere, englændere, en masse danskere og en enlig svensker.

Med denne internationale baggrund læser jeg nr. 27 og synes, det er mærkeligt at skulle læse om Vestslesvig på højtysk. Men når hele Vestslesvigs problemer, det være sig universitetsproblemer, kunstmuseer, fiskerimuseum og Skalling-laboratoriet, er behandlet i dette nummer, så har det jo den baggrund, at friserne befolkede hele marskområdet op til Esbjergs nærhed, da de indvandrede hertil omkring år 500 e. K. og fremefter. I virkeligheden er problemerne ens lige fra Ejderen og op til Esbjerg, fordi naturens problemer er ens, og fordi befolkningen i sin oprindelse var ens, nemlig vestfrisisk. De oprindelige beboere, ambronerne, forlod jo Vestslesvig, fordi havet begyndte at stige, og deres efterkommere kan man i dag finde nede ved Middelhavet beskæftiget med at udvinde salt af havvandet.

Jeg oplevede ikke meget af den danske uge i Husum, men dog så meget, at jeg kom til at glæde mig over, at der er sket en god udvikling, siden der blev holdt dansk uge i Husum sidst. Det må have været i 1863. Fra omkring 1400 og indtil 1863 blev der hvert år holdt dansk uge i Husum, men det var midt i april, og ikke som i år i september.

Ugen i 1973 blev en stor succes – det siges, at der var ikke mindre end 55 arrangementer, så der bliver noget at tænke på, når der skal holdes tysk uge nord for grænsen engang.

P.S. Skulle De en dag komme til Vestfrisland, så undlad ikke at besøge det lille museum ved diget nord for Stiens på vej til Liower sø. Her bliver man mindet om den skrækkelige storm, der i trediverne forårsagede, at en hel fiskerflåde kuldsejlede, mange fiskere druknede, og kun én fisker kom levende ind; man siger, at han var blevet en gammel mand på én nat.

Endnu en børneremse

Pens. overlærer i København, Lauritz Lassen, søn af glarmester Peter Lassen, Rise, skriver:

Andr. Heisel's børnerim får mig til at minde et rim, jeg har lært af min bedstemor (født i Nr. Ønlev 1839).

Det er et tællerim, der lærte en at tælle til tyve:

Jen, to – kys æ so
tre, fie – spil o æ lie
fem, sejs – slå æ grejs
syv, åt – slå en fort
ni, ti – klæp æ døe i
ello, tolv – æ ko den brol

tretten, fjorten – slå på porten
femten, sejsten – tal å Krejsten
sytten, atten – av fo katten
nitten, tyv – la vos derved blyv
mæ ål de anne gammel gaffel
å knyv.

Og så har jeg en lidt anden version af følgende rim:

Sko en hest
ven ka' bedst
det ka' æ præst.
Nej, vist ka' han ej
fo det ka' æ smej
han, dæ boe ve æ grø'øn lej.

Grænselands-dagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. august: Af en redegørelse fra Flensborg Industri- og Hnadelsskammer fremgår, at der i hele Sydslesvig findes i alt 120 skandinaviske virksomheder, heraf 98 alene i Flensborg og Harreslev. I alt beskæftiger disse virksomheder 3600 ansatte. Alene i Flensborg er 30 pct. af samtlige industribeskæftigede ansat i skandinaviske virksomheder. 30 pct. af virksomhederne hører til de producerende, 44 driver engrosforetning og 26 pct. fordeler sig på spedition og andre formål.

Den nye Danfoss-filial i Slesvig vil starte med 100 ansatte.

6. august: Ifølge en rapport fra det statistiske landskontor i Kiel er der i landet Slesvig-Holsten fra 1966–72 skabt 42.500 nye industriarbejdspladser. Målet er dog inden 1976 at nå op på yderligere 33.000 nye arbejdspladser.

7. august: I den tidligere danske skole i Isted åbner en ny dansk børnehave med 24 børn.

10. august: Skolevæsnet i Slesvig-Holsten må som følge af en stigning i det samlede elevtal med 20.000 til 490.000 regne med en lærermangel på 300 i folkeskolen, 120 i realskolerne og 100–130 i gymnasierne. Af i alt 600 optagne lærerstuderende ved landets pædagogiske højskoler tog 387 afsluttende lærereksamen. Kun 287 ønskede at blive i landet.

Under et pressemøde i Flensborg fremhæver SPD's fraktionsformand i landdagen,

Klaus Matthiesen, at landdagens sidste Sydslesvig-debat ikke må anses som en éngangsforestilling. SPD vil støtte SSV's initiativ med krav om en større indsats fra landsregeringens side.

Økonomi- og trafikminister Jürgen Westphal betegner det som noget »vrøvl« på nuværende tidspunkt at forelægge et program for Sydslesvig.

11. august: Gennem en udvidelse er Dansk Alderdomshjems kapacitet i Flensborg øget til at kunne rumme 58 beboere. Det er desuden hensigten at udvide med en plejeafdeling til 20 personer.

Udskiftningen af Rangstrupsenderens antenne vil medføre bedre TV-modtageforhold i de vestlige dele af Nord- og Sydslesvig.

18. august: I Slesvig by er man begyndt på udgravningen af resterne af det middelalderlige dominikanerkloster i nærheden af Skibbroen. Klosteret blev grundlagt i 1235.

25. august: Den danske skole i Husum, som begynder det nye skoleår med 288 elever, modtager anerkendelse som realskole med tysk anerkendt realeksamen. Der er nu 4 danske realskoler i Sydslesvig.

Ved det nye skoleårs begyndelse blev der ansat 35 nye lærere i Sydslesvigs danske skoler.

Der regnes med i alt omkring 700 begyndere i de danske skoler. Alene i Flensborg er der en stigning på 10 pct. i forhold til i fjor. Duborgskolen kan notere en stigning fra 557 elever til 590 elever.

29. august: SPD i Slesvig-Holsten udpeger forbundstrafikminister Lauritz Lauritzen til spidskandidat for partiet ved landdagsvalget 1975.

30. august: Ifølge landsregeringens planer til forbedring af den regionale erhvervsstruktur vil byerne Kappel, Nibøl og Tønning blive udset til nye såkaldte tyngdepunkter for industritilflytning.

Under et besøg af folketingets presseloge i Husum rejste forretningsføreren for Program Nord-selskabet v. Reinersdorff tanken om et nødvendigt samarbejde mellem danske og tyske politikere for at frigøre midler fra EF's udviklingsfond til de struktursvage områder i Jylland og Slesvig-Holsten.

Det oplystes under besøget, at over halvdelen af Husum skibsværfts hidtidige nybygninger er bygget for dansk regning.

31. august: Under det tysk-danske kontaktudvalgs besøg i Sydslesvig, som blandt andet omfaattede besøg i en række danske institutioner i Nordfrislands amt, blev der givet tilsagn om en bevilling fra Zonenrandförderungsprogram på 730.000 DM til det planlagte danske fritidscenter i Engelsby ved Flensburg. Der forhandlede desuden om SDU's andragende om anerkendelse som centralorganisation på linie med de store tyske ungdomsorganisationer, hvilket vil øge tilskudsmulighederne fra tysk side.

Landdagsmand Karl Otto Meyer gjorde det efter mødet klart, at med bevillingen fra Zonenrandförderungsprogram er der skabt procedens, hvor efter der skulle være udsigt til fra programmet også at modtage tilskud til bygning af danske skoler og børnehaver.

NORD FOR GRÆNSEN

4. august: Folketingsmand Johan Philipsen slår til lyd for, at motorvejsstrækningen fra Christiansfeld til den danske grænse gøres færdig inden 1982 under henvisning til, at biltrafikken på strækningen alene i første

halvdel af 1973 er steget med 25 pct. i sammenligning med sidste år, da det samlede antal køretøjer lå på 1.743.000.

Politimester Iver Møller, Gråsten, føjer til, at dette års tal har væltet alle tidligere trafikprognoser.

5. august: DSK i Sønderjylland tæller nu kun 1791 medlemmer. I alt 182 medlemmer er afgang ved døden i 1972.

7. august: Restaureringen af to 130 år gamle bevandingsmøller i Ballum enge er nu afsluttet.

10. august: Forsvarsminister Kjeld Olesen aflægger besøg på Sønderborg og Tønder kaserne. Han bebuder, at der eventuelt kan blive tale om at indrette Tønder kaserne som hjemmевærnsskole eller at flytte sergentskolen fra Sønderborg til Tønder.

Sønderborgs borgmester, Harry Christensen, anser en flytning af sergentskolen fra Sønderborg for utænkelig.

12. august: Dronning Margrethe og prins Henrik indleder et ugelangt besøg i Sønderjylland. Besøget indledes med en festgudstjeneste i Christiansfeld i anledning af byens 200 års jubilæum, og udstrækker sig i øvrigt til besøg i Haderslev og Haderslev vesteramt, Tønder, Højer, Trøjborg, Åbenrå, specielt Folkehjem, og Sønderborg, hvor regentparret overværer Sønderjyllands Symfoniorkesters 10 års jubilæumskoncert.

16. august: Bund deutscher Nordschleswigers forretningsudvalg retter henvendelse til det dansk-tyske kontaktudvalg i spørgsmålet om støtten til tyske nordslesvigere, der studerer syd for grænsen.

Det tyske mindretals 23 skoler starter det nye skoleår med 1650 elever mod 1652 i fjor. Antallet af begyndere er 132 mod 129 sidste år. Det tyske gymnasium i Åbenrå besøges af 95 elever. Flest elever har den

tyske skole i Tinglev, i alt 260, mens den tyske efterskole kan åbne med 65 elever, heraf 37 nye og 28 på et fortsættelseshold. Skolerne i Broager og Gråsten er samlet i én skole med 65 elever mod 57 i fjor.

18. august: Arbejdsformidlingschef i Haderslev, Åbenrå og Tønderområdet, Fr. Hansen, nærer ikke større tiltro til, at det lykkes at besætte de 700 ledige arbejdspladser i området med tysk arbejdskraft.

Også Danfoss er i bekneb for ca. 150 arbejdere, men mangel på boliger hindrer tilgang af nye gæstearbejdere.

I et interview til Der Nordschleswiger udtaler folketingsmand Johan Philipsen sig for en sammenligning af mindretalstilskuddene fra begge sider af grænsen og af de retningslinjer, hvorefter tilskud ydes.

19. august: Efter en festgudstjeneste i Løgumkloster kirke i anledning af byens 800 års jubilæum indvier dronning Margrethe et klokkespil, der er rejst i mindet om kong Frederik IX.

20. august: På Folkehjem i Åbenrå afsløres et maleri af den i 1926 afdøde redaktør Anders Lebeck.

21. august: Slesvigsk Partis medlem af Sønderjyllands amtsråd, gårdejer Harro Marquardsen, ønsker et større amtstilskud til det tyske biblioteksarbejde. De hidtil ydede 45.000 kr. forslår ikke engang til gagen for en enkelt ansat, erklærer han.

De ca. 30 km af Oksevejen i Tinglev kommune må ikke asfalteres, fastslår fredningsnævnet.

22. august: I en artikel i Flensborg Avis angriber den tidligere tyske folketingsmand Hans Schmidt, Oksbøl, mindretallets generalsekretær Rudolf Stehr for i 1950 at have forsømt mulighederne for at få valglovens spærregel ophævet for mindretallet. I øv-

rigt påstår han, at havde man fulgt hans politik, ville mindretallet uanset spærreglen have haft stemmer nok til et folketingsmandat.

I den gamle amtsgård i Haderslev indrettes der en forskningshøjskole med fhv. minister Arne Sørensen som leder.

23. august: Sønderjyllands amts undervisnings- og kulturudvalg vedtager at yde et tilskud på 80.000 kr. til Sønderjydsk Teaterforening. Staten yder 250.000 kr.

26. august: Haderslev burde samle sig om den nye landsdelsscene, efter at Åbenrå har fået et videnskabeligt institut, Tønder et kunstmuseum og Sønderborg symfoniorkestret, hævder forfatteren Willy-August Linemann i en artikel i Berlingske Tidende.

29. august: Den slesvigholstenske landsregerings uddannelsesudvalg aflægger besøg hos det tyske mindretal. Det fastslås, at mindretallet har betydelige finansielle bekymringer gennem et underskud på 900.000 DM, for hvilket der ikke er dækning.

Næstformanden i Bund deutscher Nordschleswiger, Dieter Wernich, erklærer, at i den finansielle situation er man kun lige i stand til at klare de løbende opgaver, men nødvendige udvidelser må udskydes.

Generalsekretær Rudolf Stehr fastslår, at der i det kommende år må regnes med uoverstigelige vanskeligheder for videreførelsen af det tyske mindretalsblad Der Nordschleswiger.

30. august: I Rejsby mindes man ved en højtidelighed 50-årsdagen for stormflodskatastrofen i 1923, der krævede 19 menneskeliv.

31. august: Fredningsplanudvalget for Sønderjyllands amt afslår et ønske om byggeri af 500 huse op mod Dybbøl skanser. Udsigten fra Kongeskansen skal fortsat holdes så fri, som man havde den helt tilbage under kampene i 1864, erklærer udvalget.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Ildrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning.

6 mdrs. vinterkursus for mænd og kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdrs. sommerkursus for mænd og kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (04) 42 18 48

Bent Brier

De har hørt om det penge-løse samfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske. Tal med Sydbank - de taler Deres sprog.

CHECK KONTO

SYDBANK
- den sønderjyske bank

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE
5 måneder fra januar. Korte kursus
juni-december.
Tlf. (04) 74 33 25.

ANDELSBANKEN

Sønderjyske Afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands
Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

Sønderjysk
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Morsø Stobegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{3}$ • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (04) 52 17 37.

Redaktøernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brørsønsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 7
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (04) 62 14 5
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri a-s,
Tønder.

HØJST ANTIK

Storegade 18, Løgumkloster. – Abe
Hverdage kl. 16–17.30, fredag kl. 16–2
Privat: E. Lund Christiansen, Bredgac
4, Øster Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Gunnar Rasmussen

TRY

HØJSKOLE

9330
Dronninglund

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskol
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

TØNDER STATSSEMINARIUM

Grænselandsseminariet
Tilmelding for 1973/74 helst inden

1. maj, senest 30. juni.

Telf. (04) 72 12 30